

А. Я. Маланчук з продавцем у крамниці ВАТ "Нектар"

Мов річка поміж берегів,
Лежить між нами Україна,
А ми – як міст: і древній Львів,
І щедра хлібом Полтавщина.

Лунають співи сщлов'їв,
Схиляє кетяги калина,
Ми разом, Полтавщина й Львів,
Єднаєм нашу Україну.

Я чув від сивих дідусів,
Як у голодну злу годину
Приймав до себе щедрий Львів
Дітей голодних Полтавщини.

І в час навали ворогів
Ми вижили, бо ми єдині.
І кров лили за сивий Львів
І за свободу Полтавщини.

Ми діти різних матерів,
Та перед Богом ми єдині,
Хай греко-католицький Львів,
Хай православна Полтавщина,

Як бджоли дружно із льотків,
Летять за взятком в гошу днину,
Ми разом – Полтавщина й Львів –
Будуєм вільну Україну.

Єднаймось, браття! Час наспів,
І доти буде Україна,
Доки на заході є Львів
І є на сході Полтавщина.

Юрій СЕНЧУК, Львів–Полтава
19–25 листопада 2001 р.

Л. Я. Маланчук на ярмарку під час Свята меду в Києві

На святі Дня пасічника. Інститут бджільництва ім. П. І. Прокоповича. Біля пам'ятника П. І. Прокоповичу (зліва направо): М. Д. Осташевський (головний редактор "УП"), О. Сенчук (голова Полтавської обласної спілки пасічників), Н. Сенчук (голова Полтавського районного товариства бджолярів-любителів), Левко Лук'яненко (народний депутат України), Ю. Сенчук (пасічник)

*Побажання редакції до читачів "УП": прийми
на вибори і проголосувати так, щоб НАША
УКРАЇНА була НАШОЮ!*

УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК

Щомісячний науково-виробничий інформаційний масовий
галузьний журнал пасічників України

№ 2 (129) 2002

НА ПЕРШІЙ СТОРІНЦІ ОБКЛАДИНКИ:
Гадяцька однорічна сільськогосподарська школа
(фото М. ОСТАШЕВСЬКОГО)

У НОМЕРІ

Полтавщина пасічницька.....2

НАУКОВІ ЕКСПЕРИМЕНТИ ТА РОЗРОБКИ

СУБОТА Ю. Створення чистопородних масивів українських степових бджіл
у деяких областях України.....6
ХИЖА В., КОРА А., ЯСЬКО С. Генетичні особливості інбредної депресії та гетерозису при схрещуванні
інбредних ліній.....9

ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ДОСВІД

БОГАТЧУК В. Зимовий огляд бджолосімей.....11
ГАЛАГАН М. Як я утримую бджіл.....11
КОЦЮМБАС О. Конструкція вулика Паливоди.....15
ОСТАШЕВСЬКИЙ М. На пасіці Володимира Заварикіна.....18

ПАСІЧНИК МАЙСТРУЄ

ГУНЬКО М. Маточний ковпачок – власними руками.....21

ПРОБЛЕМИ БДЖІЛЬНИЦТВА

ГОРНІЧ М. Порода, раса чи екотип?.....22
КОВАЛЕНКО Г. Про торгівлю медом.....28

ЗАПИТУВАЛИ – ВІДПОВІДАЄМО

ВОВКОРИЗ П. Як побудувати зимівник?.....29
Прошу дати відповідь.....29

НАМ ПИШУТЬ

ФЕНІЧ Л. Роздуми і спостереження.....30
Лист до редакції.....31
Хто вона – нехвороць пахуча?.....33

ВІСТІ З КРАЮ

ОСТАШЕВСЬКИЙ М. Відрядження, викликане галасом.....34
ПИСАРЕНКО Т. Тут готують спеціалістів з бджільництва.....36
ОСТАШЕВСЬКИЙ М. Зустрічі на Полтавщині.....38

ЛЮДИНА ТА ЇЇ СПРАВА

ДМИТРА М. І мед, і хліб.....41

СВІТ МЕДОДАЇВ

СОЛОШЕНКО Л., ГУБСЬКА І. Перспективні медодаї: левзея сафлороподібна,
ваточник сирійський.....43

Практична інформація пасічникам.....46

ПОЛТАВЩИНА ПАСІЧНИЦЬКА

Полтавщину вважають областю сільськогосподарського виробництва, можливо тому вона є ще і пасічницькою. Для пасічників України Полтавщина відома такими установами, як:

- Полтавський філіал Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича;
- ВАТ "Гадяцький воскозавод"
- Гадяцька однорічна школа пасічників;
- ВАТ "Нектар" (м. Полтава);
- Чутівський розплідницький опорний пункт.

В останні роки бджолярам України Полтавщина стала відомою роботою Полтавської районної спілки пасічників, яку очолює Наталія Сенчук.

З 1998 р. у м. Полтаві святкується щорічно День пасічника, який проходить як Свято меду, а також часто відбуваються збори пасічників, зокрема напередодні Нового року. Організатором таких заходів є Полтавська районна спілка пасічників. На відміну від інших областей на Полтавщині таким заходам приділяють велику увагу і надають допомогу керівники обласної, міської і районної державних адміністрацій.

Так, у березні 2000 р. це товариство за підтримки Полтавської обласної державної адміністрації в особі першого заступника голови В. І. Степенка провело науково-практичну конференцію з проблем перспектив розвитку бджільництва. У Полтавському краєзнавчому музеї було організовано виставку з історії бджільництва Полтавщини. У цій конференції взяли участь представники багатьох областей України, яким були вручені сувенірні діжки з медом, книжки "Село на нашій Полтавщині", а також багато пасічників Полтавщини і гостей одержали від адміністрації почесні грамоти.

Для журналу "УП", сміливо можна сказати, Полтавщина є вагомим інвестором. Тут найбільше передплатників і дописувачів, з цікавими статтями, листами з пропозиціями і оцінкою роботи журналу.

Оскільки цей номер журналу здебільшого присвячується пасічницькій

Полтавщині, читачам буде цікаво знати, що пишуть до редакції пасічники Полтавщини:

С. Г. Пасічко (м. Полтава): "Упродовж 1998–2000 рр. маю можливість порівнювати матеріали, що публікуються в журналах "Пасіка" і "Український пасічник", оскільки я перший передплачую понад чотири роки, а другий – третій рік.

Якість, різнобічність, можливість практичного впровадження порад, досвіду з публікацій в журналі "Український пасічник" на порядок вища".

Пасічник із м. Кременчука Микола Волков пише:

"Добрий день, шановна редакціє!

Я прочитав статтю п. В. Івка в журналі №3 за 1998 р. "Потрібна енциклопедія" і так само, як і редакція, поділяю його міркування.

Звісно, що не все залежить від редакції, але я впевнений, що журнал "УП" може послугувати тим каталізатором, навколо якого згуртуються пасічники, небайдужі до знань, до творчої праці з бджолами, пасічники – пропагандисти своєї улюбленої справи.

Продукти бджільництва у нас в Україні не користуються попитом у населення і, чого гріха таїти, коштують порівняно дешево. У Кременчуці мед коштує приблизно 4 грн за 1 кг, тоді як інші товари значно подорожчали.

Всі ми щодня спостерігаємо, яким великим попитом користуються імпортовані кондитерські вироби, морозиво, напої, жувальні гумки тощо. Ці товари часто бувають сумнівної якості, навіть шкідливі для здоров'я.

Якщо взяти продукти бджільництва доброї якості і поставити на прилавок поряд з перерахованими вище товарами, то покупець віддасть перевагу "Юпі" чи карамелькам, пофарбованим хімічними барвниками, тільки не таким натуральним продуктам, як маточне молочко, пилочко або мед.

Усе це відбувається тільки тому, що в людей пізнання про бджіл зводяться до того, що вони збирають солодкий мед і на

додаток ще й "кусаються". А про життєдайні властивості продуктів бджільництва знання обмежені. Не відомий широкому загалу хімічний склад бджолопродуктів, не знають про незамінні амінокислоти, про кількість вітамінів, навіть в кулінарії мед використовують мало, а це так прикро, бо завдяки продуктам бджільництва можна було б уникнути багатьох хвороб.

Тому моя пропозиція полягає в тому, що необхідно розгорнути широку рекламу, подібну тій, яка ведеться імпортом вітамінам чи краплям Береша.

Можливо, першим кроком до такої реклами став би випуск буклетів чи вкладки в журналі "УП" з різними кулінарними та лікувальними рецептами, які пасічники розповсюджували б при реалізації своєї продукції. Не завадив би випуск різноманітної тари для меду, етикеток, серветок, пакетів тощо з рекламою на них. Якщо ця справа зрушиться з місця, то успіх не забариться, і видання енциклопедії та іншої актуальної літератури стане реальністю. А журнал "УП" від цього матиме зиск".

Цей лист підтверджує актуальність порушених проблем. Редакція робить все, що в її силах, а для підготовки енциклопедії та рекламних видань потрібні спонсори – насамперед виробники бджолопродукції, які мають рекламувати її через управління пасічницького об'єднання. Ось що пише Віктор Борисенко з с. Біляки Семенівського району:

"Шановний п. Осташевський!

Перш за все щиро вдячний Вам та всьому колективу редакції журналу "Український пасічник" за те, що завдяки вашій наполегливій праці такий журнал відродився, живе і, я вважаю, буде жити. Бо ми, його вірні шанувальники, не дамо йому загинути.

Бджолами почав займатися 10 років тому, що дуже прикро, бо багато втратив. Журнал почав передплачувати з першого номера, і всього того, що я досягнув у спілкуванні з бджолами, я завдячую тільки вашому журналу, який опрацьовую, перечитуючи окремі статті по декілька разів, повертаюсь до них через місяці, роки. Аналізую, порівнюю, застосовую на практиці і шукаю своїх шляхів вирішення тієї чи іншої проблеми, експериментую, коли вдало, коли не зовсім, але це творчий пошук. А

хто шукає – обов'язково знайде.

Багато того, що пропонує журнал, використовую у своїй роботі з бджолами".

Дуже багато нам пише Микола Молоток з с. Мала Перещепина:

"Повірте мені як давньому і вірному вашому шанувальнику: у нас прекрасний журнал, хороша поліграфія, а за хороші речі треба платити хороші гроші. Хоч тепер і важкий час, але я впевнений, що ми, пасічники, будемо передплачувати ваш (наш) журнал. І не думайте, що якщо він стане дешевший, то буде більше передплатників, нехай він буде набагато дорожчим і меншим тиражем, але розрахованим на професіональне провадження бджільництва. Щастя вам і тримайтеся. Ви робите благородну справу".

Юрій Кузьменко з с. Розсошенці Полтавського району надіслав до редакції, а також до Міністерства охорони здоров'я України пропозиції з розробленими ним функціональними завданнями і кошторисом для створення всеукраїнського апіфітотерапевтичного лікувально-оздоровчо-профілактичного центру. Оскільки така пропозиція часто повторюється у листах багатьох читачів "УП", їм буде цікаво знати відповіді деяких міністерств України:

**Міністерство охорони здоров'я України
Комітет з питань народної
і нетрадиційної медицини**

Шановний Юрію Миколайовичу! На Ваш запит щодо доцільності створення Українського лікувально-профілактичного центру для надання медичної допомоги хворим з хронічними захворюваннями та використанням продуктів бджільництва Міністерство охорони здоров'я України повідомляє:

Відповідно до наказу Держагропромисловості УРСР від 10.05.89 №120 головною організацією в Україні з розвитку бджільництва та впровадженню продуктів бджільництва в народне господарство, в тому числі і медичну практику, визначено Інститут бджільництва ім. П. І. Прокоповича. Інститут має відділ апітерапії, який співпрацює з медичними закладами України. На базі інституту розгорнуто виробництво препаратів на основі продуктів бджільництва.

Також в Україні створені та функціонують організації різних форм власності, які мають ліцензії МОЗ України на медичну діяльність і використовують продукти бджільництва.

Апіпродукти можуть використовуватися як харчові добавки та у формі лікарських засобів. Застосування їх як харчових добавок вимагає підтвердження відповідності якості продуктів бджільництва санітарно-гігієнічним нормам. Лікарські форми, виготовлені на основі

продуктів бджільництва, повинні пройти державну реєстрацію згідно з Законом України "Про лікарські засоби". Крім того, що продукти бджільництва характеризуються високою біологічною активністю, при їх застосуванні можуть виникати побічні дії. Тому лікування повинно проводитись лікарями, які мають необхідні знання та досвід роботи у даному напрямі.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо за недоцільне передачу координуючих функцій Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича іншій організації.

Питання фінансування Українського лікувально-профілактичного апіфітотерапевтичного центру з державного бюджету за браком коштів не може бути вирішене позитивно. Тому для вирішення вказаного питання пропонується залучати кошти інвесторів та зацікавлених сторін.

Додаються копії листів від Мінекономіки України, Мінфіну України, Академії медичних наук України.

Голова

Т. П. Гарник

Міністерство економіки України

Про створення Українського лікувально-профілактичного центру з використанням продуктів бджільництва.

Мінекономіки, розглянувши звернення народного депутата України Черненка В. Г. про створення Українського лікувально-профілактичного центру для надання медичної допомоги хворим з хронічними захворюваннями з використанням продуктів бджільництва: меду, воску, прополісу, маточного молочка тощо, повідомляє.

Враховуючи обмежені можливості Державного бюджету, вважаємо, що створення такого центру слід здійснювати шляхом залучення коштів зацікавлених інвесторів.

Керівник департаменту економічної стратегії

Л. Мусіна

Міністерство фінансів України

Міністерство фінансів на виконання доручення Кабінету Міністрів України від 17.01.2001 р. №289/4 розглянуло за зверненням Комітету з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства Верховної Ради України пропозиції гр. Кузьменка Ю. М. щодо створення всеукраїнського апіфітотерапевтичного лікувально-оздоровчо-профілактичного центру для надання медичної допомоги з використанням продуктів бджільництва хворим з хронічними захворюваннями і в межах своєї компетенції повідомляє:

Зазначений Центр визначений автором як "санаторно-бджолиний комплекс", який поєднуватиме лікувально-оздоровчу діяльність і фермерсько-сільськогосподарське підприємство по вирощуванню бджіл та одержанню продукції бджільництва. З огляду на вказану специфіку Центру, на думку Мінфіну, для виділення бюджетних коштів на його створення немає підстав.

Мінфін вважає, що джерелами створення такого Центру мають бути винятково кошти

інвесторів, кредити комерційних банків та інші, не заборонені чинним законодавством джерела.

Заступник міністра

В. М. Матвійчук

Академія медичних наук України

Міністру охорони здоров'я України В. Ф. Москаленку

Шановний Віталію Федоровичу! Розглянувши доручення Кабінету Міністрів України щодо доцільності створення Українського апіфітотерапевтичного лікувально-оздоровчо-профілактичного центру, президія АМН вважає, що автор звернення з цього питання Кузьменко Ю. М. порушує важливе питання щодо широкого використання продуктів бджільництва.

Як відомо, дійсно згадані продукти є біологічно активними речовинами, які позитивно впливають на стан здоров'я людей зі зниженими функціональними можливостями. Щодо використання продуктів бджільництва видано багато науково-популярної літератури.

У зв'язку з тим, що в Україні є НДІ бджільництва, доцільно було б при ньому створити методичний відділ для популяризації і впровадження продуктів бджільництва в практику лікувально-профілактичних установ.

З повагою,

віце-президент академік Ю. П. Зозуля

Ю. М. Кузьменко з черговим листом до редакції надіслав копії цих листів, а також пише:

"...над моїм зверненням ніхто серйозно не працював із спеціалістів, щоб переконати відповідних керівників у необхідності створення такого центру. З усього видно, поки що ніхто не проникся глибинною, істинною суттю і метою створення пропонуваного апіфітотерапевтичного центру.

На жаль, ми просто втрачаємо час, що дуже прикро. На мій погляд, необхідність побудови такого центру – це питання часу, і поки державні органи будуть вагатися з вирішенням фінансування, такий центр може виникнути, але уже в іншій географічній зоні Землі.

Прошу, Миколо Дмитровичу, дати відповідь".

Що ж, редакція "УП" і особисто її головний редактор не мають таких коштів, щоб інвестувати, і не є впливовими особами, щоб дати чи виробити необхідне завдання відповідним структурам, але думку з цього приводу маємо таку:

Названий центр може бути створений багатими і зацікавленими інвесторами вкладенням коштів у цю благородну справу з отриманням у майбутньому прибутків. На перший погляд, таким інвестором на договірних умовах може стати створена з дяючих пасічницьких, апітерпевтичних та інших зацікавлених установ корпорація на чолі з Інститутом бджільництва ім. П. І. Про-

коповича, через яку є, мабуть, можливість залучити для цього і деякі кошти з держбюджету.

Сподіваюся, що всі пасічники будуть у майбутньому передплачувати видання редакції, писати до нього і таким чином поліпшувати його і свій добробут. Дякую!

Микола ОСТАШЕВСЬКИЙ,
головний редактор

НА ПАСІКАХ ПОЛТАВЩИНИ

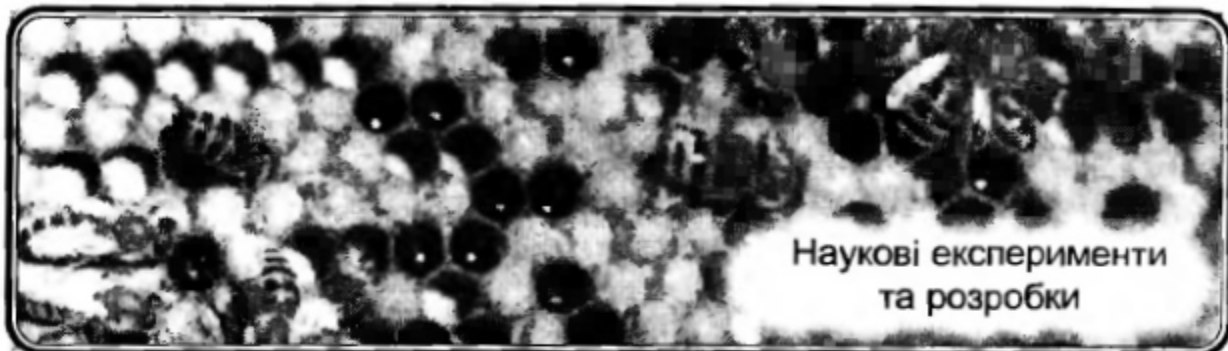
На кочівлі. В. Бараний, М. Мазур, Н. Заварикіна з внучкою Ірою, Д. Приходько, М. Приходько, В. Заварикін, П. Дергач

А. А. Соболев на кочівлі. Полтавське районне товариство

На пасіці Надія Степанівна Материнко з сином та невісткою

Наукові експерименти
та розробки

СТВОРЕННЯ ЧИСТОПОРОДНИХ МАСИВІВ УКРАЇНСЬКИХ СТЕПОВИХ БДЖІЛ У ДЕЯКИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

Ю. В. СУБОТА, зав. відділом селекції бджіл філіалу Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича

Селекційно-племінна робота у бджільництві відіграє провідну роль у підвищенні рентабельності цієї галузі. Навіть простий масовий добір або міжпородне чи міжлінійне схрещування забезпечують підвищення медової продуктивності бджолиних сімей на 20–40%.

Які б методи селекції не застосовувалися в минулому й нині, основою її були й залишаються аборигенні породи бджіл. В Україні такими породами є українські степові і карпатські бджоли, а у північних районах – поліські (поліська популяція темних лісових бджіл). Найбільш поширеною до недавнього часу (до 1970-х рр.) на території України була українська степова порода. Бджоли цієї породи характеризуються багатьма цінними біологічними та господарськими ознаками. На жаль, в останні десятиріччя українські степові бджоли (УСБ) зазнали сильної метизації іншими породами, що призвело до втрати багатьох їхніх цінних ознак. Так звані "місцеві" бджоли більшості пасік лісостепових і степових областей України є помісями невідомого походження і покоління, що значно ускладнює селекційну роботу або навіть унеможлиблює її. Вихід із цього становища – створення однорідних масивів чистопородних бджіл і поступове розширення їх до відновлення меж природного ареалу породи.

Репродукція племінних маток УСБ і заміна ними помісних – швидкий, доступний і практичний засіб для створення масивів, але ефективність його значно зменшується через відсутність в Україні потужних матковивідних господарств, важкий фінансовий стан існуючих та низьку купівельну спроможність пасічників. Тому в основу створення масивів УСБ слід покласти факт, який все більше отримує визнання, що в підтримці і становленні породи трутні ві-

діграють головну роль (Hamilton W., 1964; Коптев В. С., 1991).

Створюючи постійну трутневу насиченість УСБ, можна вплинути на становище цієї породи не тільки на своїй пасіці або в господарстві, але й поглинути кров інших порід на сусідніх пасіках, а в подальшому – і на всьому масиві. Це підтверджено створенням чистопородного масиву карпатських бджіл співробітниками кафедри бджільництва ТСГА в 1986–1989 рр. у радгоспі "Роздольний" Ставропольського краю (Черевко Ю. А., Кудинова Л. М., 1986). Відділ селекції бджіл Полтавського філіалу Інституту бджільництва з 1996 р. по 2000 р. проводив роботу зі створення чотирьох резерватів УСБ у Полтавській (2), Кіровоградській (1) та Сумській областях. Підбирали базові пасіки-репродуктори, вивчали їхню породність, забезпечували племінним матеріалом (матки раніше відселекціонованих заводських типів "Новоукраїнський" та "Луганський"), налагоджували виведення маток та насичення ними пасік резерватів. Базовими пасіками вибрано селекційну пасіку філіалу Інституту бджільництва, пасіку Чутівського опорного пункту та Полтавський бджолорозплідник, приватні пасіки Л. Р. Єгошина (Сумська обл., с. Куземин), Є. А. Волощука (Кіровоградська обл., с. Диківка). Вивчали породний стан бджолиних сімей резерватів на початку роботи (1996–1997 рр.) та наприкінці (2000 р.), а також зміни продуктивності бджолиних сімей резерватів.

Породність бджолиних сімей базових пасік та резерватів вивчали прискореним методом оцінки чистопородності медоносних бджіл за чотирма основними ознаками: довжиною хоботка, кубітальним індексом, дискоїдальним зміщенням та вигнутою формою задньої межі

Пасіки	Довжина хоботка, мм		Кубітальний індекс		Дискоїдальне зміщення						Вигнута форма воскового дзеркаля 5-го стерніта, %	
	1996-1997		2000		1996-1997			2000				
	+	-	+	-	+	0	-	+	0	-		
Селекційна ФІБ	6,68±0,01	6,64±0,02	2,46±0,07	2,28±0,07	75,0	22,31	2,4	77,90	17,20	4,96	97,8	98,6
Чутівського опорного пункту	6,72±0,02	6,67±0,01	2,40±0,07	2,24±0,06	65,2	29,1	5,7	55,63	33,2	9,99	97,5	100
Сумського резервату	6,76±0,02	6,74±0,03	2,50±0,06	2,40±0,04	68,2	29,9	1,9	76,4	12,0	11,6	96,2	100
Кіровоградського резервату	6,71±0,01	6,60±0,02	2,40±0,05	2,20±0,05	87,1	13,9	-	88,5	10,2	1,3	100	100
Чутівського району	6,74±0,025	6,70±0,03	2,48±0,05	2,20±0,04	67,53	25,1	7,6	79,30	19,70	1,0	99,3	100
Охтирського району	6,73±0,03	6,83±0,04	2,48±0,22	2,32±0,02	51,94	34,08	14,1	67,09	16,65	16,05	100	100
	6,80±0,01	6,80±0,03	2,50±0,07	2,35±0,09	62,5	33,9	3,6	70,15	19,8	10,05	100	100

воскового дзеркальця п'ятого стерніта (Давиденко І. К. та ін., 1992). Звертали увагу на печатку меду та забарвлення бджіл.

Маток виводили за технологією виробництва плідних бджолиних маток українських степових бджіл (ТУ-1021 УРСР 3-89), розробленою філіалом Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича.

Продуктивність бджолиних сімей вивчали за даними пасічних журналів, бухгалтерських звітів бджологосподарств та опитуванням пасічників.

Протягом п'яти років для вивчення породності базових пасік та бджолиних сімей пасік прилеглих територій для лабораторних досліджень відібрано 900 проб бджіл. Для заміни маток у сім'ях та реалізації на чотирьох базових пасіках отримано 7250 плідних бджолиних маток: 5395 – групи "Новоукраїнська" та 1855 – групи "Луганська", і з них 1 916 маток передано безкоштовно навколишнім пасікам для створення насиченого трутневого фону і поліпшення породної ситуації.

Результати первинного (1996–1997 рр.) і кінцевого (2000 р.) обстежень базових пасік та пасік резерватів подано в таблиці.

З наведених даних видно, що бджолині сім'ї всіх чотирьох базових пасік зараз мають морфологічні ознаки, що в цілому характерні для УСБ: довжина хоботка 6,60–6,74 мм, кубітальний індекс 2,20–2,40, позитивне дискоїдальне зміщення 76,4–88,5%.

Порівняно з 1996–1997 рр. відбулися позитивні зміни у наближенні основних екстер'єрних ознак бджіл до загальноновизнаних літературних. Зменшилися на 0,02–0,11 мм довжина хоботка та на 0,10–0,16 кубітальний індекс. Збільшилася на 7,4–7,2% загальна кількість випадків позитивного дискоїдального зміщення у бджіл, за винятком Чутівського опорного пункту.

На пасіках філіалу Інституту бджільництва, Чутівського опорного пункту та Сумського резервату зустрічається 10–15% сімей з ознаками метизації. На Кіровоградській пасіці, у якої добра просторова ізоляція і яка не кочує, відсоток метизованих сімей становить 1,4%.

Згідно з технологічними вимогами до проведення селекційно-племінної роботи в галузі бджільництва, проведення атестацій пасік і видачі племінних свідоцтв (наказ №185/83 від 20.09.2000 р. Міністерства аграрної політики України) 10–15% – це показник, що перебуває в межах норми, достатньої для оформлення племінних пасік.

Пасіки Чутівського опорного пункту і селекційна пасіка філіалу Інституту бджільництва оформлені як племінні. Ведеться подібна робота і з пасікою Л. Р. Єгошина (Сумський резерват).

У таблиці також подано середні дані екстер'єрного обстеження навколишніх пасік, які в 1996–2000 рр. певною мірою забезпечувалися матками для створення трутневого фону. За цей період на 0,16–0,28 зменшився кубітальний індекс і став наближеним до типового для УСБ (2,2–2,4). На 8–16% збільшилася загальна частка бджіл з позитивним дискоїдальним зміщенням і тепер повністю перебуває в межах, характерних для УСБ (не менше 65%). Зараз вона становить 67,9% (Сумський масив), 79,3% (Чутівський район) і 70,1% (пасіки Гадяцького району). На межі норми (6,3–6,7 мм) залишилася довжина хоботка (6,73–6,80 мм).

Застосування маток відселекціонованих типів "Новоукраїнський" та "Луганський" підвищило медопродуктивність створюваних масивів на 25–31%. Так, середній товарний медозбір на селекційній пасіці філіалу Інституту бджільництва та співпрацюючих пасіках протягом 1996–2000 рр. становив 23,5 кг, що на 25,1% вище від середньорайонного.

Насичення території Чутівського району матками Чутівського опорного пункту підвищило товарний медозбір з 8,3 кг на одну бджолосім'ю в 1996 р. до 15,5 кг у 2000 р., що становить 44,9% у 1996 і 92,3% у 2000 р. порівняно з продуктивністю бджолиних сімей Чутівського району.

Бджолині сім'ї з матками селекційної групи "Луганська" на Кіровоградській пасіці-резерваті починаючи з 1996 р. показують вищу на 25% медопродуктивність порівняно з рештою пасік (1996 р. – середньопасічний товарний медозбір 25–29 кг, по групі "Луганська" 36–40 кг, 2000 р. 45–50 і 65,1 відповідно). Медопродуктивність підвищилася на 31%.

У Сумській області на пасіці Л. Р. Єгошина використання маток типу "Новоукраїнський" підвищило товарний медозбір з 33–39 кг (1996–1997 рр.) до 53–60 кг на одну бджолосім'ю (1999–2000 рр.), що становить 31% приросту. Підвищилася продуктивність бджолиних сімей у пасічників району, що використовують маток з цього репродуктора. У 2000 р. вони відкачали в середньому по 50 кг меду на сім'ю, тоді як середній медозбір по району становив 30–37 кг, збільшення медопродуктивності досягло 26–30%, що свідчить про підвищення загальної продуктивності бджолиних сімей створених масивів.

Насичення навколишніх пасік матками та трутнями з племінних репродукторів позитивно позначилося на загальній породній ситуації масивів, і бажано її продовжувати для закріплення позитивного результату та його поліпшення.

ГЕНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНБРЕДНОЇ ДЕПРЕСІЇ ТА ГЕТЕРОЗИСУ ПРИ СХРЕЩУВАННІ ІНБРЕДНИХ ЛІНІЙ

Василь ХИЖА, канд. с.-г. наук, Андрій КОРА, пасічник-практик, Сергій ЯСЬКО, студент ЛДАВМ м. Гадяч

У промисловому тваринництві величезне значення має проблема правильного використання явища гетерозису, або гібридної сили. Сутність цього явища полягає в значно кращому рості, більшій витривалості та життєздатності, а відповідно, і в більш високій продуктивності тварин, одержаних від схрещування різних видів, порід, популяцій та інбредних ліній (М. Дубинін, Я. Глембоцький, 1967).

Хоча ефект гетерозису відомий з давніх-давен і виявлений у всіх тварин і рослин, його природа вивчена ще недостатньо.

Розглянемо виникнення гетерозису від схрещення інбредних ліній бджіл, бо в цьому випадку більш помітний його генетичний механізм, але спочатку на фоні численних даних про підвищення продуктивності гетерозисних бджолосімей, одержаних від міжпородних схрещувань, і прослідкуємо за розвитком віддалених схрещень на вітчизняних та закордонних пасіках.

У 1963 р. В. Коптєв повідомив, що помісні сім'ї далеосхідних бджіл з місцевими зібрали меду на 40–50% більше, ніж місцеві середньоросійські.

Як повідомив румунський дослідник А. Марковісі зі співавторами (1965), від схрещення кавказьких маток з місцевими степовими трутнями медова продуктивність гібридних сімей в першому поколінні збільшилася порівняно з місцевими бджолами на 26,9%.

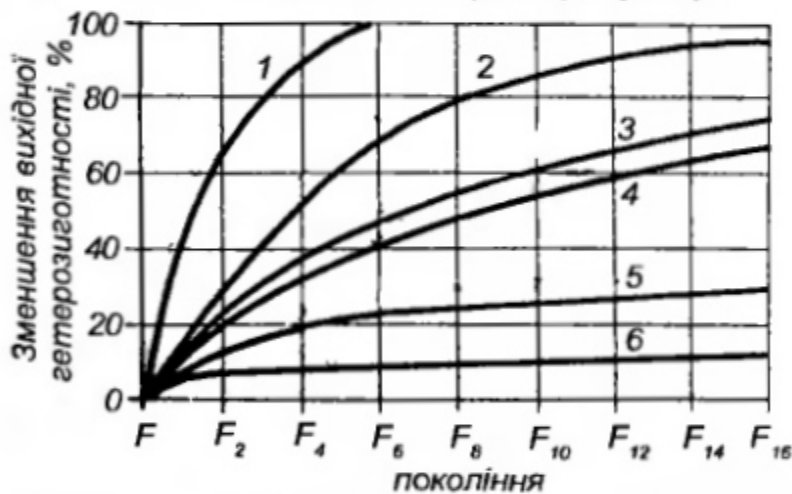
Болгарська дослідна станція провела порівняльні випробування місцевих та кавказьких сірих гірських бджіл та їхніх помісей першого покоління. Чистопородні сім'ї з кавказькими матками зібрали меду на 55% більше, ніж контрольні (місцеві), тоді як гібриди кавказьких з місцевими перевищили контрольних на 70,3% (Л. Радоев, 1964). Про підвищену медову продуктивність гібридних бджіл при міжпородному схрещуванні їх з бджолами різних регіонів писали А. Шекшуєв (1964), Г. Білаш (1965), А. Мельниченко (1968), О. Мекензен (1970), П. Губа (1972) та багато інших.

Сім'ї-помісі від схрещення різних порід мають підвищену продуктивність, як правило, тільки в першому поколінні. У другому та наступних поколіннях ефект гетерозису знижу-

ється, і помісі поступаються за показниками життєдіяльності та продуктивності бджолам вихідних батьківських порід. Окрім того, виникає небезпека безпланової метизації місцевих порід (Г. Аветисян, 1958).

Проблема використання гетерозису, що виникає від схрещення різних інбредних ліній у тваринництві, з'явилася зовсім недавно. Значне підвищення врожайності в разі використання так званої гібридної кукурудзи, яку одержували, схрещуючи інцухтовані лінії, зумовило пошук шляхів застосування таких генетичних методів для підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин. Ця проблема поки що вирішена далеко не повністю, бо відповідні дослідження у тваринництві ведуться не більше трьох десятиків років.

Спорідненими називають схрещення особин, що мають близьку ступінь кровності: брат–сестра, батько–донька, мати–син, двоюрідні брати й сестри і т. д. У рослин найбільш тісна форма інбридингу відбувається від вимушеного самозапилення (див. рисунок).

Зменшення вихідної гетерозиготності в різних поколіннях за різних ступенів інбридингу (за Райтом):

1 – самозапліднення; 2 – брат–сестра; 3 – тітка–племінник; 4 – дядько–племінниця; 5 – двоюрідні брат і сестра; 6 – напівдвоюрідні брат і сестра

Генетична сутність інбридингу зводиться до розкладання популяції на лінії з різними генотипами. Гени, що перебувають в гетерозиготному стані, переходять у гомозиготні. Наприклад, від схрещення самця і самки, гетерозиготних за одним геном (А,

а), у потомстві будуть розщеплення 25%АА, 50% Аа; 25% аа, а якщо і в наступних поколіннях здійснюватиметься інбридинг, то в них кількість гомозиготних форм збільшиться, а гетерозиготних – зменшиться.

А тепер уявімо, що алель а різко знижує живучість особин. Тоді в кожному поколінні інбридингу виявиться 25% особин аа, які або будуть відмирати, або матимуть знижену життєздатність.

Шкідлива дія споріднених паруваль одержала назву **інбредної депресії** або **інбредної дегенерації**. Поглиблене вивчення цього явища показало, що інбредна депресія посилюється приблизно до десятого покоління, а покоління, на якому припиняється зниження показників, назвали **інбридинговим мінімумом**, після якого депресія вже не посилюється, але й не послаблюється.

У тварин, одержаних від споріднених схрещувань, через зменшення кількості яйцеклітин, їх запліднюваності та підвищення ембріональної смертності значно зменшується плодючість. Інбредні тварини часто мають ослаблену конституцію, знижену опірність організму, підвищену смертність. Нерідко від переходу летальних та субітальних генів у гомозиготний стан народжуються каліки.

Чим ближча кровність батьків, або, як кажуть, тісніший інбридинг, тим більше помітні його негативні наслідки.

Але історія зооінженерії та приклади генетики дають багато доказів того, що закріплення бажаних ознак найлегше досягти саме шляхом спорідненого розведення. Тут найчас-

тіше інбредні тварини відрізняються підвищеною стійкістю, передаючи свої цінні властивості потомству. А зараз відомі результати багатьох досліджень, одержані у виробничих умовах, які свідчать про величезну перспективу використання інбредних тварин для отримання ефекту гетерозису.

Наприкінці 1960-х рр. у бджільництві США почали широко використовувати гібриди від спарювання інбредних ліній. Шляхом штучного запліднення бджолиних маток створюють інбредні лінії, від схрещення яких одержують дволінійні (прості) та три- або чотирилінійні (складні) гібриди, які відрізняються підвищеними плодючістю маток (на 12–20%) та медовою продуктивністю (на 38%) порівняно зі звичайними бджолами.

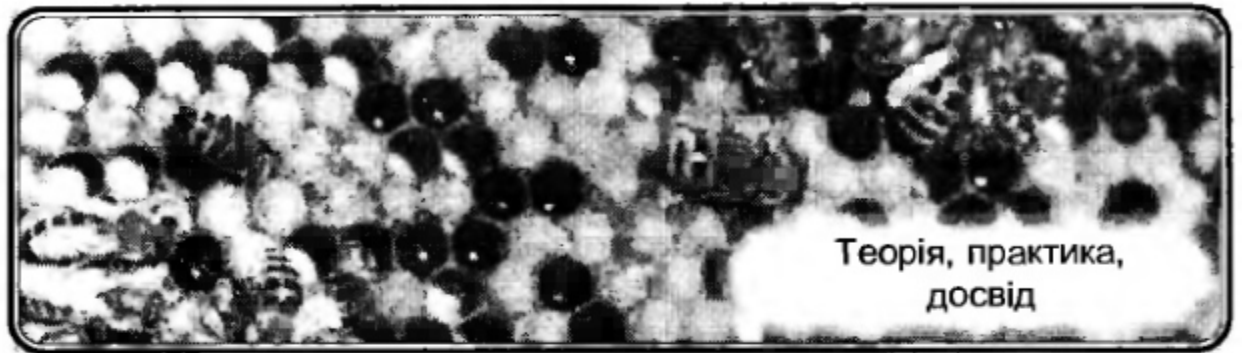
Над вивченням впливу близькоспорідненого схрещування далекосхідних та карпатських бджіл працювали Ю. Черевко (1971) та А. Морозов (1972).

Отже, використовувати гетерозис у бджільництві можна, схрещуючи як різні раси бджіл, так і різні лінії у межах однієї раси. Що ліпше – залежить від конкретних умов. Але в більшості областей України ми повинні займатися перш за все селекцією і розведенням місцевих бджіл, добре пристосованих до природних умов та характеру медозбору. А для генетичного різноманіття в межах раси чи популяції першочергове значення має розведення бджіл за лініями, що дає змогу одержувати інбредні лінії та виявляти краще поєднання їх при гібридизації бджіл.

КОЛЕКТИВ РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ "УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК" ВІТАЄ КИЇВСЬКИХ КОЛЕГ З 10-РІЧЧЯМ ВІД ДНЯ ЗАСНУВАННЯ ЖУРНАЛУ "ПАСІКА". БАЖАЄМО ВАМ, ШАНОВНІ ДРУЗІ, НАТХНЕННЯ, ТВОРЧИХ УСПІХІВ І ПЛІДНОЇ ПРАЦІ, МІЦНОГО ЗДОРОВ'Я У 2002 РОЦІ.

НАДІЄМОСЯ, ЩО НОВИЙ РІК ПРИНЕСЕ НАШИМ КОЛЕКТИВАМ ВАГОМІ ЗДОБУТКИ І РОЗУМІННЯ З БОКУ ЧИТАЧІВ.

УСІХ ВАМ ГАРАЗДІВ НА КОЖЕН ДЕНЬ!

Теорія, практика,
досвід

ЗИМОВИЙ ОГЛЯД БДЖОЛОСІМЕЙ

Василь БОГАТЧУК
Вінницька обл.

Розмовляючи з пасічниками, чую, як вони часто-густо бідкаються, що бджолосім'я під час зимівлі загинула, хоч залишилося багато корму. Отож, про причини загибелі бджіл наприкінці лютого – на початку березня й піде мова.

Уся біда в тому, що в цей період у кожній нормальній сім'ї вже є різновіковий розплід. Під час потепління кількість розплоду збільшується, клуб розширюється. Коли похолодає, клуб стискається навколо розплоду, щоб його обігріти, віддаляючись від корму. Якщо похолодання тривале, бджоли гинуть з голоду на рамках з розплодом.

Щоб запобігти цьому, наприкінці лютого вибираю погожий день, відкриваю ву-

лик і обережно розбираю гніздо приблизно до середини клубу бджіл. Хутенько ставлю всередину гнізда повномедну рамку і складаю все на свої місця. З розплодом нічого не станеться, а повномедна рамка врятує сім'ю. Такий спосіб я давно практикую в тих сім'ях, які зимують надворі.

З тими, що зимують в приміщенні, це зробити неможливо. Але в приміщенні бджоли менше споживають корму і немає таких різких перепадів температур, як надворі. Я не спостерігав, щоб бджоли, які зимують у приміщенні, гинули з голоду, обігриваючи розплід.

Так що не бійтеся, відкривайте вулики і рятуйте своїх бджіл. Їм страшний не холод, а голод.

ЯК Я УТРИМУЮ БДЖІЛ

Микола ГАЛАГАН,

член Полтавського товариства пасічників-любителів

Бджільництвом займаюся з 1986 р., а взагалі цікавився ним з самого дитинства. Багато читав літератури, радився з бджолярами, додавав свого досвіду і, творчо підійшовши до справи, досягнув результатів, які мене задовольняють. Хочу поділитися ними з іншими бджолярами. Я не збираюся приписувати цей метод собі і нав'язувати його іншим, але все, про що йтиметься далі, перевірено практично на моїй пасіці.

Бджіл я утримую в багатокорпусних та двокорпусних вуликах з магазинами. Сім'ї одноматочні. У багатокорпусних вуликах корпуси 10-рамкові, у двокорпусних – 12-рамкові. Я практикував і двоматочне утри-

мання бджіл, але довелося від нього відмовитися, тому що незручно оглядати основну сім'ю, коли заважають льотні бджоли з сім'ї матки-помічниці чи відводка, розміщені у верхньому корпусі через глуху перегородку. Безумовно, при двоматочному утриманні чи з матками-помічницями можна мати значно більші медозбори. Але я переконався: якщо правильно організувати справу, можна досягти не менших результатів з однією маткою.

Усім відомо, що як пасічник підготує бджолосім'ю до зимівлі, такий він і буде мати результат у наступному сезоні. Готую сім'ю до зими за загальноприйнятими правилами. Про все це пізніше, а

щоб краще було зрозуміти, то розпочну з робіт після першого весняного обльоту.

Дно в моїх вуликах знімне, заввишки 100 мм, з сітчастим піддоном. Перед обльотом очищаю його від підмору, не відкриваючи гнізда, бо збоку на повну ширину і висоту є знімні боковини. Знявши їх, виймаю сітчастий піддон та льоток і очищаю їх від підмору, не турбуючи сім'ї.

Весняну ревізію бджолосімей проводжу, коли настане стійка тепла погода. Під час огляду скорочую гніздо так, щоб бджоли щільно обсідали рамки. Рамки, вільні від бджіл, виставляю за заставну дошку, розпечатую щільники і використовую їх як стимулювальну підкормку за методом Блінова. Отже, підготовчую сім'ї кормовим запасом, заготовленим ще з минулого року. З осені залишаю бджолам стільки корму, скільки його треба до зацвітання медоносів та пилконосів, а також по дві медопергові рамки на сім'ю. Якщо навесні бджолам не вистачає корму, то згодовую їм мед з рамок, які зберігаю з осені в корпусах у зимівнику. В разі загибелі матки під час зимівлі даю сім'ї запасну. Матку підсаджую без клітки чи ковпачка, а просто беру її і пускаю в сім'ю. Як правило, восени і рано навесні осиротілі сім'ї приймають маток без проблем. Усі ці роботи виконую під час першого огляду сім'ї і більше не турбую її до зацвітання садів.

Коли в природі зацвітає достатньо нектароносів та пилконосів для нормального розвитку сім'ї, починаю перше розширення гнізд (орієнтовно – під час зацвітання абрикосів). Залежно від сили сім'ї підставляю 1–3 щільники під засів їх маткою. В першу чергу використовую осушені рамки, які стояли за заставною дошкою.

Приблизно через півтора тижня гнізда розширюю вдруге. У багатокорпусних вуликах ставлю другий корпус. Але розширюю гніздо не цілим корпусом, а відповідно до кількості бджіл, які обсідають рамки. На мою думку, розширення гнізда цілим корпусом – надмірне, бо воно затримує розвиток сім'ї. Роблю це так. Наприклад, сім'я повністю займає один корпус з 10 рамок, і з них 6–7 рамок з розплідом. Така сім'я зможе нормально обігріти гніздо з 14–16 рамок.

Складаю гніздо у двох корпусах – по 7–8 рамок в кожному. В другий

корпус переносу дві рамки розпліду, даю 1–2 рамки вощини, а решту доповнюю щільниками. Складаючи гніздо, матку не відшукую, тому що вона сама піде у верхній корпус, де тепліше. Ставлю в перший та другий корпуси заставні дошки, а порожній простір заповнюю матами з рогозу. В такому стані сім'я перебуває до наступного розширення.

У двокорпусних вуликах гніздо поступово розширюю до повного комплекту рамок в першому корпусі, тобто до 12.

Після того, як сім'ї освоють усі рамки, проводжу наступне розширення. Роблю це приблизно 10–15 травня. У багатокорпусних вуликах кількість рамок доводжу до повного комплекту, тобто до 20 рамок. У першому корпусі ставлю рамки з розплідом, а другий доповнюю щільниками. Вощину цього разу не ставлю, тому що в нашій місцевості після відцвітання садів до зацвітання акації взятку майже немає. Те, що бджоли приносять, вистачає лише для вигодовування розпліду. Тому вощину ставити недоцільно, бо вони її просто не будуть відбудовувати.

У двокорпусних вуликах у цей час ставлю другий корпус, але не загальноприйнятим способом, коли доводять до повного комплекту один корпус, потім піднімають матку вгору, поступово доповнюючи другий корпус, а так, як в багатокорпусному. Якщо сім'я освоїла перший корпус і їй потрібно підставити 4 рамки, щоб їх було 16, складаю гніздо у двох корпусах по 8 рамок у кожному. Ставлю заставні дошки, а вільний простір заповнюю утепленням. Отже, сім'ї розміщуються в правильному вертикальному гнізді, і матка відкладає яйця без перешкод у двох корпусах. Головне те, що в таких гніздах сім'ям легше підтримувати мікроклімат для виховання розпліду і можна запобігти захворюванню на аскосфероз. Я помітив, що за такого розширення сім'ї краще розвиваються і набирають більшої сили до головного медозбору. Зауважу, що відводків у травні не роблю, бо це період нарощування сили сімей до головного медозбору, і я не підриваю розвитку сім'ї.

Кінець травня – початок роїння. Із зацвітанням акації здійснюю протиroyове розширення гнізд. У нашій місцевості не зав-

жди є продуктивний взяток з акації, тому використовую його як підтримувальний для нарощування сили сімей.

У цей час багатокорпусні вулики розширюю третім корпусом з вощиною і щільниками. У сім'ї знаходжу рамку з маткою і ставлю в переносний ящик. Потім з дна знімаю перший корпус, на його місце ставлю другий, а на нього третій зі щільниками та вощиною. Потім ставлю туди рамку з маткою, кладу роздільну решітку і зверху ставлю перший корпус. Так виводжу сім'ю з передройового стану. У третьому корпусі (тепер він другий) бджоли відбудовують вощину, і матка починає відкладати в ньому яйця. Таким чином, розплід у сім'ї перебуває в трьох корпусах, тобто по 6–8 рамок у кожному.

У двокорпусних вуликах запобігаю роївовому стану, розриваючи гніздову частину щільниками та вощиною. Так я розширюю обидва корпуси поступово до повного комплекту.

У середині червня виїжджаю на кочівлю. Використовую взятки липа–гречка–різнотрав'я, а також гречка–соняшник. Намагаюся вибрати місце так, щоб з нього не переїжджати, тобто, щоб у радіусі 2 км було якомога більше медодаїв. Якщо під'їжджаю до масиву липи (а вона в нас у посадках), то стаю там, де поряд посіяно поле гречки і соняшнику. Землі під паром також беру до уваги. На цих полях зацвітає багато різних рослин, які дають непоганий медозбір. Добре, коли поряд балка чи яр, які також багаті на медодаї.

Еспарцет – дуже добрий медодай, але його не використовую, тому що його в нас скошують в період цвітіння, від чого гине дуже багато бджіл.

Зараз поширилися гібриди та сорти гречки й соняшнику, які не виділяють нектару. Тому перед виїздом на місце кочівлі перевіряю його на нектаровиділення, стежачи за бджолами, які працюють на рослинах. Якщо бджола затримується на рослині, то вона виділяє нектар, а якщо перелітає з однієї на іншу, то не виділяє або виділяє погано. Можна перевірити іншим способом. Для цього потрібно зловити дві-три бджоли з рослини і легенько притиснути їх. Якщо бджола відригне крапельку нектару – тут можна очікувати медозбір.

У перший день кочівлі ставлю контрольну сім'ю на ваги. Як уже згадувалося, дно в моїх вуликах високе, зі знімними боковинами. Їх я знімаю і цим посилюю вентиляцію в сім'ях. Тому ввечері, після повернення льотних бджіл, не висять бороди перед льотком. Завдяки добрій вентиляції прискорюється і дозрівання меду. Так я деякою мірою допомагаю бджолам і сприяю меншому зношенню крил. Верхнє утеплення не знімаю. У спекотні сонячні дні дашки вуликів нагріваються так, що до них неможливо доторкнутися. Тому утеплювальна подушка є добрим ізолятором між дашком та стелею.

На другий день після переїзду оглядаю сім'ї. При цьому в багатокорпусних вуликах не виконую ніяких робіт, а в двокорпусних переносу закритий розплід та медові рамки у верхній корпус. Коли денний медозбір перевищує 2,5 кг, ставлю на двокорпусні вулики по медовій надставці, а в багатокорпусних – четвертий корпус під третій. Роблю це для того, щоб у сім'ях не виникало потреби в щільниках під час медозбору.

Мед відкачую, коли він дозрілий. Приблизно це середина липня. Медові, а також медо-пергові рамки, на яких бджолосім'ї йтимуть в зиму, я помічаю і не відкачую (8–9 рамок). Рамки з розплодом також не відкачую. Тобто в двокорпусних вуликах відкачую магазин та 8–10 рамок верхнього корпусу, а в багатокорпусних – один-два верхніх корпуси. Гніздової частини у багатокорпусних вуликах не зачіпаю, тому що вона обмежена у двох корпусах роздільною решіткою.

Мед відкачую вночі. За день-два медові рамки групую у верхніх корпусах так, щоб їх було зручно відбирати. Рамки починаю відбирати о 19 годині. Робимо це вдвох. Один відбирає, другий носить і ставить. Для цього маю три переносні ящики. Доки один ящик звільниться, другий я встигаю заповнити відібраними рамками. За 1 годину встигаємо відібрати до 100 рамок. Відібрані рамки накриваю, щоб зберегти тепло, бо мед з холодних щільників погано відкачувати.

Виставляю рамки рано-вранці, о 4.30, легко і швидко, бо бджоли в основному перебувають у гніздовій частині. Мені такий спосіб подобається тим, що всі роботи виконуються спокійно, а в

безвзятковий період це запобігає нападу бджіл. Уночі встигаю відпочити 2–3 години після того, як виставлю рамки. Вдень виконую інші роботи. Так я економлю час. Вдруге відкачую мед після соняшникового медозбору. Наприкінці серпня починаю обмежувати гніздову частину. Щільники верхнього корпусу, а також магазину відбираю дуже просто. Використовую для цього фанерну перегородку. В першому корпусі групую всі помічені рамки, які залишаться на зиму, а також рамки з розплодом та маткою. На цей корпус кладу фанеру, але так, щоб збоку залишилася щілина приблизно в 1 см для переходу бджіл. Зверху ставлю другий корпус та магазин і закриваю сім'ю. Бджіл з рамок не струшую. Вони самі перейдуть у нижній корпус через щілину "на матку". Так бджоли поступово залишають верхній корпус, який можу відібрати в будь-який час, не провокуючи нападу бджіл. Але відбирати не поспішаю: бджоли переносять незапечатаний мед у гніздову частину, доповнюючи кормовий запас на зиму, до того ж іде імітація взятку, яка стимулює яйцекладку матки. Завдяки цій фанерній перегородці я спрощую виконання робіт, коли в природі немає медозбору і йде напад бджіл. Таку фанерну перегородку використовую і в багатокорпусних вуликах.

У середині вересня знімаю корпуси з рамками, не турбуючи бджіл. Довідкачую мед і зберігаю щільникові рамки до наступного сезону в зимівнику. Також у цей час починаю відбирати з сімей зайві рамки з гніздової частини. Приблизно визначаю, на скількох рамках сім'я йтиме в зиму, і стільки їй і залишаю. Рамки, відібрані з гніздової частини, не відкачую, а зберігаю до весни і використовую їх для стимулювальної підгодівлі. Ці роботи виконую акуратно, щоб не викликати нападу бджіл. У зиму залишаю 15–18 кг меду та згодовую 3–5 кг цукру. Всього кормового запасу 20–25 кг на сім'ю.

У жовтні обробляю бджіл від вароатозу біпіном або тактиком.

На зиму забезпечую сім'ї витяжною вентиляцією. Для цього слугує високе дно як підрамковий простір, а в стелинах роблю щілини. Зовні захищаю вулики від протягу. Нижні льотки залишаю відкритими на 1,5–2 см.

Щороку замінюю до 50% маток. Роблю це на кочівлі, коли в природі є добрий взяток і бджоли вирощують повноцінних маток. Для виведення маток вибираю сім'ю, в якій матка відзначалася високою яйцекладкою, а бджоли – продуктивністю. Цю сім'ю вводжу в ройовий стан. Для заміни маток залишаю маточники середніх розмірів, знищивши великі і малі.

У сім'ї, в якій потрібно замінити матку, відбираю її з рамкою і ставлю в нуклеусний вулик. Струшую туди бджіл ще з однієї рамки, ставлю криючу рамку та заставну дошку і закриваю. Обов'язково даю воду. Сімейки ці розвиваються, а матки в них слугують як запасні. Якщо вони не знадобляться, то наступної весни підсилюю ці сімейки і роблю з них повноцінні продуктивні сім'ї, а старих маток замінюю на молодих. Так я отримую приріст.

В осиротілу сім'ю на місце витягнутої рамки з маткою ставлю щільник. Увечері цього ж або наступного дня даю сім'ї закритий маточник. Буває так, що сім'ї не хочуть його приймати. Щоб бджоли не розгризали маточник, даю його в клітці Титова. На 3–4-й день знищую рятункові маточники. На сім'ї, в яких замінюю маток, магазини не ставлю, їм об'єму гнізда вистачить і в двох корпусах. Ці сім'ї можна назвати медовиками. Кількість розплоду в них поступово зменшується, а льотних бджіл – збільшується. Поки матка почне відкладати яйця, бджоли цих сімей зайняті збиранням нектару.

Як правило, молода матка інтенсивно відкладає яйця, що сприяє нарощуванню сили сім'ї в зиму.

Передплата на журнал "УП" триває постійно, на кожен місяць.

Передплатна ціна одного примірника 2 грн 58 коп.
плюс вартість поштових послуг, залежно від терміну передплати.

КОНСТРУКЦІЯ ВУЛИКА ПАЛИВОДИ

Олег КОЦЮМБАС

Як на мене, то ще ніхто не наважувався піти шляхом Михайла Паливоди і створити вулик, який щонайменше в 10 разів дешевший від вулика, виготовленого за звичайною технологією. Йому вдалося переступити загальноприйняте уявлення про те, яким повинен бути вулик. Так, багато хто скаже, що цей вулик "зроблений сокирою", не пофарбований і ще дуже багато "не". Але ж він не для любительської пасіки, яка милує око і тішить душу, він – для пасіки промислової, з якої одержують тонни меду. І якщо вулики на цій пасіці вдештерох дешевші, ніж на сусідній, то й мед тут виробляється дешевший.

Характерна особливість вулика – надзвичайна простота складових частин та мінімальна їх кількість. Усі частини взаємозамінні. Заготовки нарізають на стрічковій пилорамі і на стругальному верстаті не обробляють. Технологія практично безвідходна, бо найменші обрізки використовують для рамок.

Корпус, дно сітчасте та звичайне, рама для фіксації поліетиленової плівки, яку кладуть поверх рамок замість стелі, – ось і все, з чого складається вулик. Якщо раму накрити бляхою, а для теплоізоляції закріпити в ній пінопласт, то вийде простий та зручний дашок для вулика.

Корпус вулика – 8-рамковий, виготовлений з 22-міліметрових дощок. Місця з'єднань корпусу зміцнені брусками перерізом 22×27 мм, які коротші на 5 мм від висоти корпусу і виступають над ним на 17 мм та не доходять до низу на 22 мм (рис. 1). Завдяки виступам поставлені один на одній корпуси фіксуються настільки надійно, що не потребують скріплення між собою під час перевезень.

В "УП" №9 за 1999 р. О. Комісар висловив пропозицію, що "доцільніше було б, щоб бруски виступали з низу корпусу". То чому саме вони виступають зверху, а

не з низу корпусу? Брусок не випадково на 5 мм коротший від висоти корпусу. Коли вулики стоять блоками впритул бічними стінками, то зняти корпус можна, тільки взявши його руками за передню та задню стінки. Для цього у 5-міліметро-

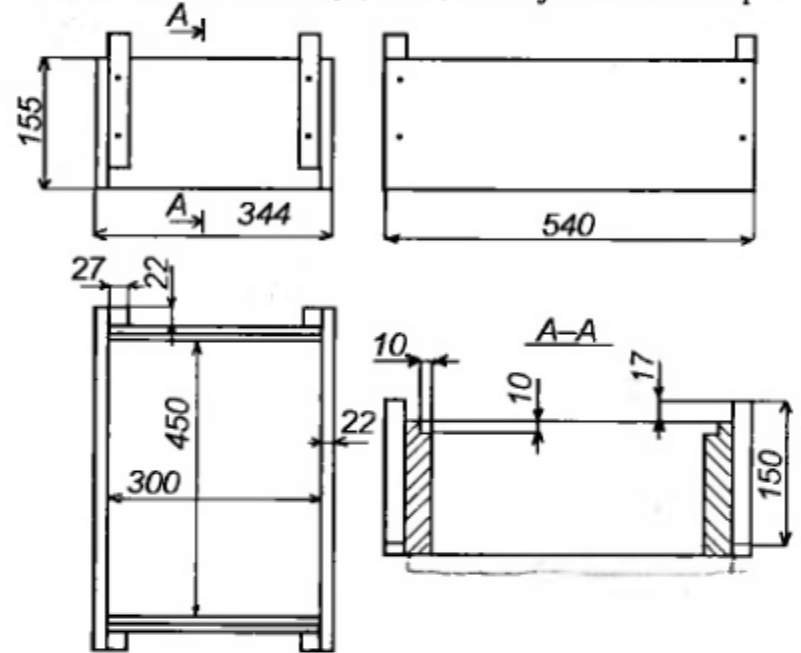

Рис. 1. Корпус вулика

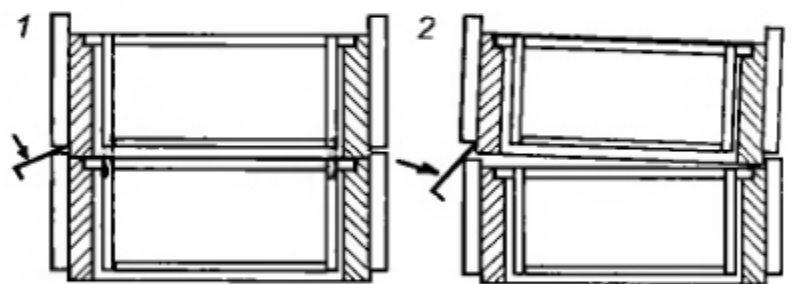
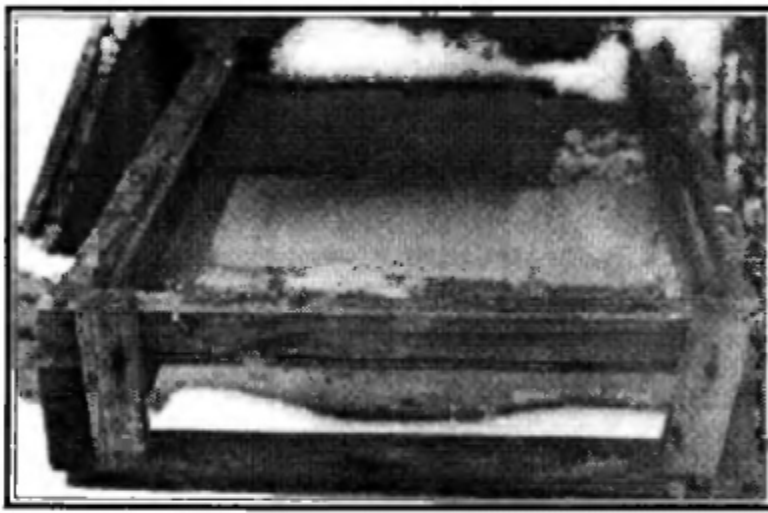

Рис. 2. Підважування та зсування корпусу

вий зазор між брусками верхнього та нижнього корпусів вставляють стамеску і, використовуючи її як важіль, тиснуть донизу. Верхній корпус піднімається вгору і, зрівнявшись з виступами брусків, опирається на них та зсувається на декілька міліметрів дозад (рис. 2). Тепер стамеску можна вийняти, а 17-міліметрова щілина дає змогу витягнути дозад і зняти потрібний корпус. Якщо б бруски виступали з низу корпусу, зробити це було б неможливо.

Дно сітчасте (рис. 3) використовується тільки під час медозбору в сім'ях медовиках. Зовнішні розміри такі, як і корпусу. Зверху дна на 17 мм

Дно сітчасте, вигляд ззаду

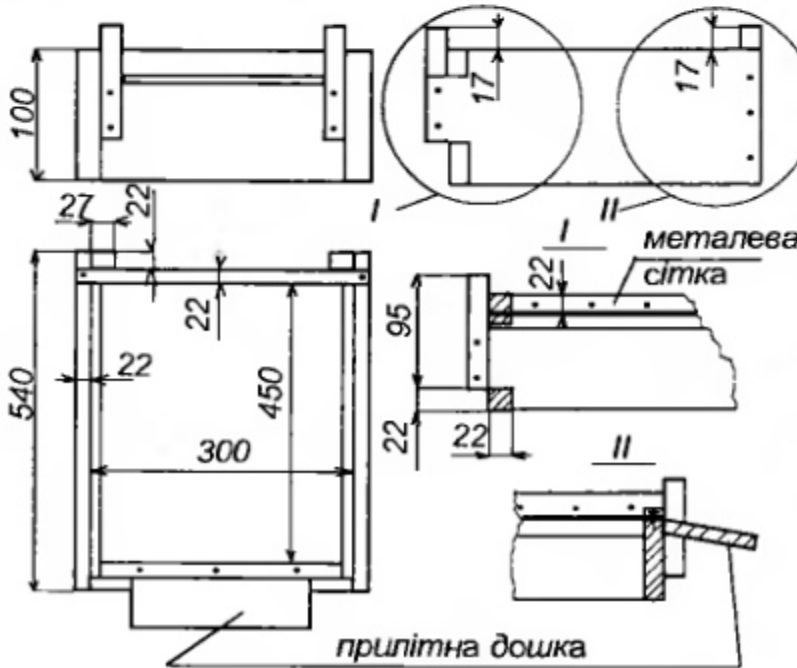
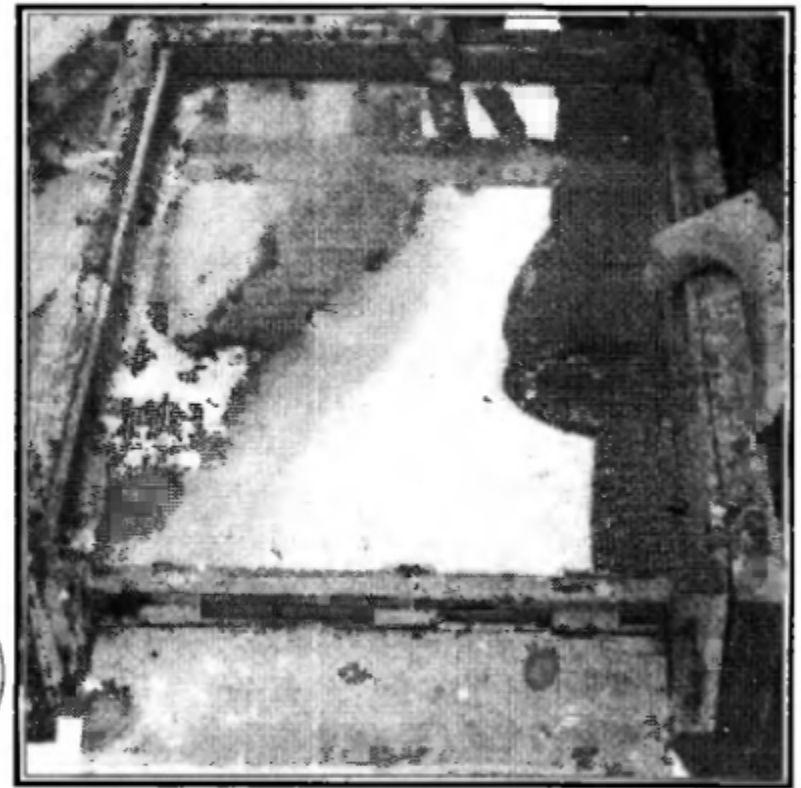

Рис. 3. Дно сітчасте

виступають 4 бруски, завдяки яким дно фіксується з корпусом. Сітчасте дно ставлять безпосередньо на землю, але його конструкція передбачає встановлення зверху на корпуси.

Весь просвіт дна затягнений металевою сіткою з вічками 3×3 мм. Спереду на всю ширину дна зроблено льоток заввишки 22 мм та широку прилітну дошку, яка кріпиться на "завісах" – смужках з цупкої тканини або брезенту. Ззаду під сіткою на всю ширину дна є вентиляційний отвір заввишки 56 мм.

Завдяки такій конструкції дна та встановленню його прямо на землю величезні сім'ї-медовики з шістнадцятьма рамками закритого розплоду й льотними бджолами з 4–12 сімей ніколи не вентиляють гнізда вночі навіть під час найсильнішого медозбору, як це буває у звичайних вуликах; вдень, навіть у спеку, вони пра-

Дно сітчасте, вигляд спереду

Дно, конструкція льотка

цюють на медозборі, а не висять "бородами" на передніх стінках та під прилітними дошками вуликів. Окрім того, велика кількість кліщів вароа, що випадково впали на дно, опиняється за межами вулика.

Дно звичайне використовують упродовж року в усіх сім'ях, крім медовиків. Це, практично, той же корпус вулика, але з вищими стінками та прибитою знизу 17-міліметровою дошкою завширшки 300 мм, яка на 22 мм виступає за передню стінку, утворюючи прилітну дошку (рис. 4). У передній стінці зроблено льоток із засувкою.

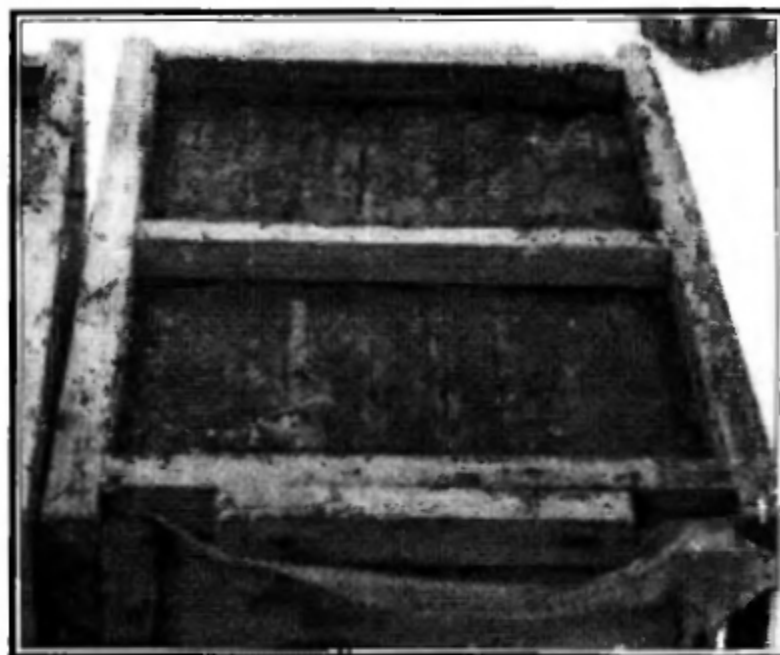
У дно вміщається 8 надставкових (435×145 мм), а якщо зверху поставити корпус, то 8 гніздових рамок. На них кладуть термостійку поліетиленову плівку так, щоб вона лягла на стінки корпусу або навіть трохи виступала за їх межі, і притискають її дном верхнього ярусу.

Дошка дна розміщена на 10 мм вище від нижнього краю стінок дна, завдяки чому не чавляться бджоли, які опинилися між плівкою та верхніми планками рамок.

Конструкція льоткової засувки дуже проста і особливо зручна під час кочівлі, бо її просто неможливо загубити. Розрізана у двох місцях під кутом 45° планка завдовжки 380 мм – це і льоток, і засувка (рис. 4).

Якщо корпусів недостатньо, то, щоб притиснути плівку верхнього в блоку вулика, застосовують **притискну раму** (рис. 5), виготовлену з брусків 27×22 мм. Раму можна накрити бляхою, але Паливода цього не робить.

Конструкція рамки. У рамках немає товстих верхніх брусків з плечиками, їх замінюють планки перерізом 25×10 мм. Михайло Васильович не пригадує, щоб така рамка зламалась під час кочівлі. Надставкові рамки без дроту. Вошину закріплюють у двох 3-міліметрових прорізах у верхній планці. У гніздових рамках для кріплення вошини використовують дрід як звичайно, але в 5 рядів.

Притискна рама

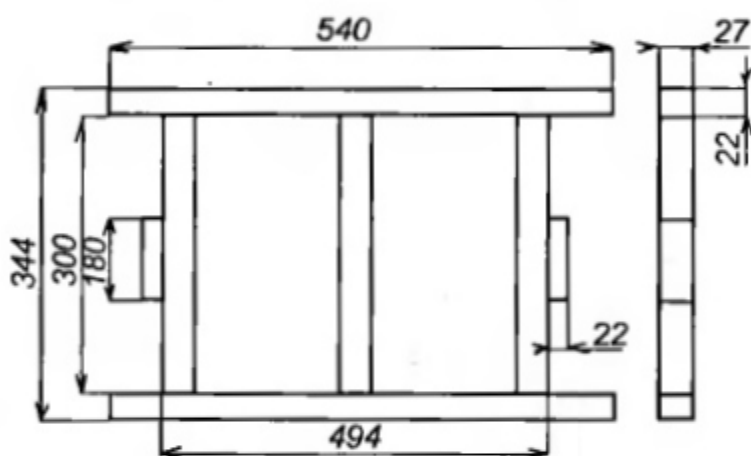

Рис. 5. Притискна рама

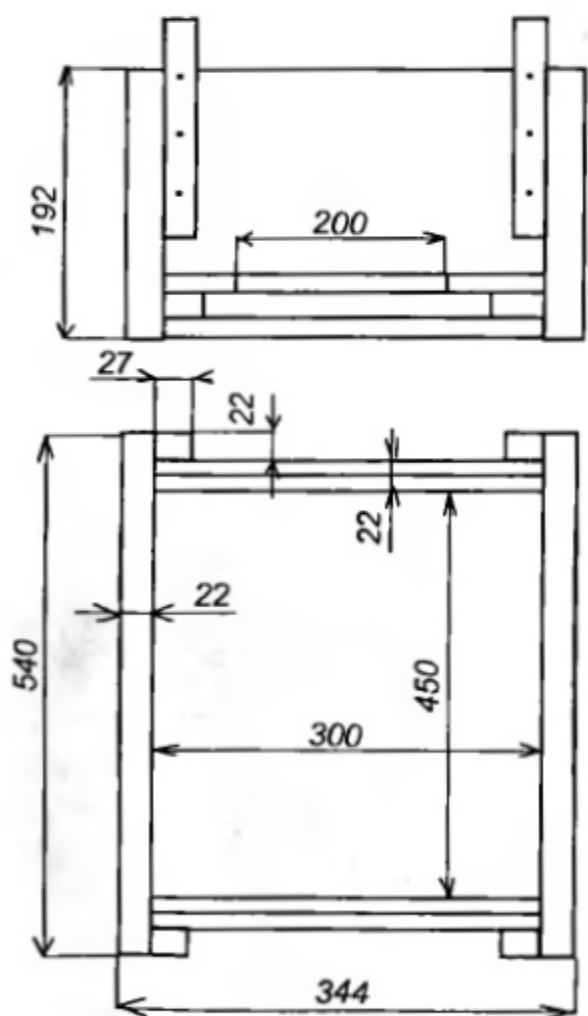
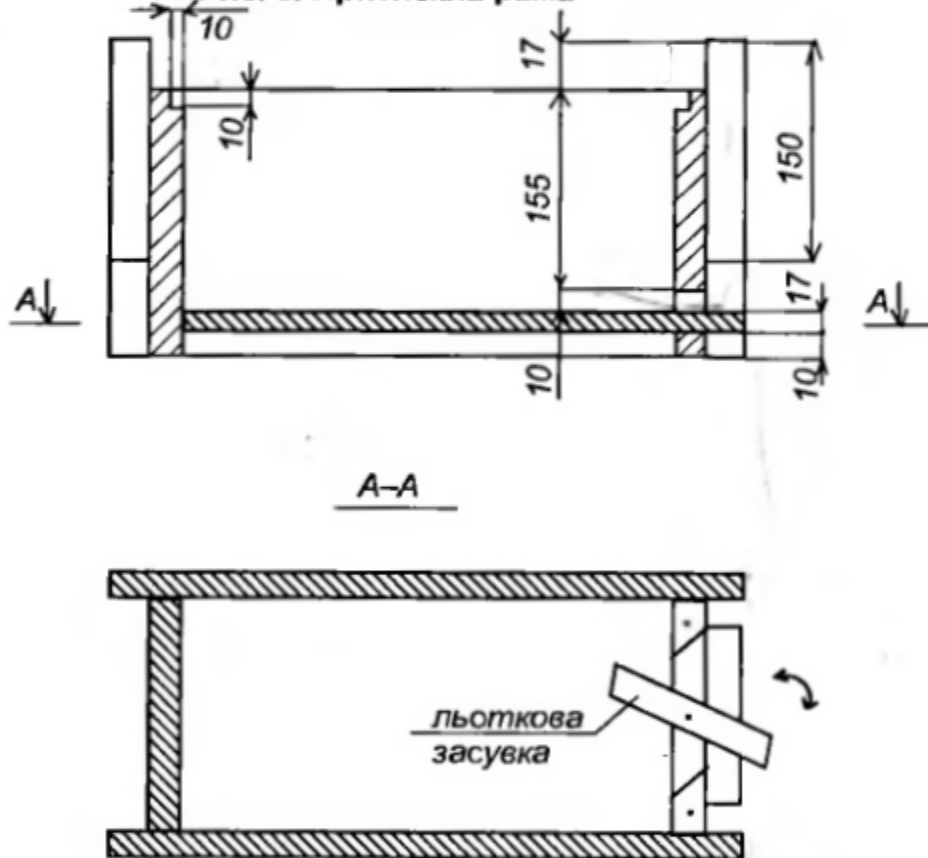
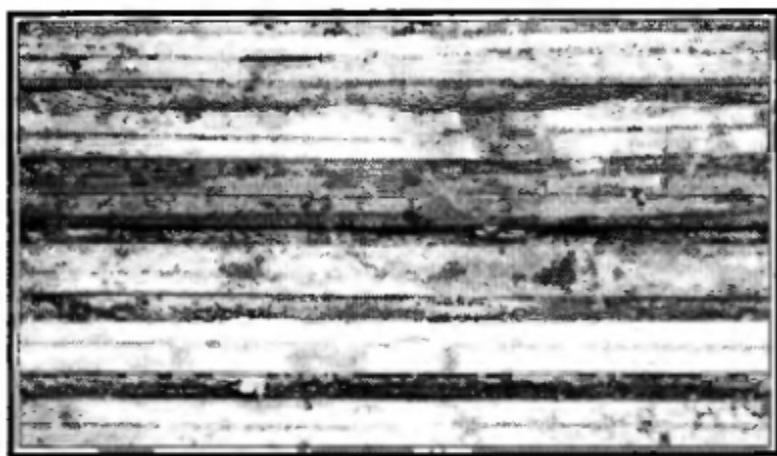

Рис. 4. Дно звичайне

Прорізи у верхніх планках надставкових рамок

Заслуговує на увагу конструкція бічної планки (рис. 6). Верхня частина завширшки 37 мм слугує постійним роздільником та додатковою стінкою вулика. Проріз 25×10 мм у верхній частині забезпечує міцність та спрощує збивання рамки.

Завдяки клиноподібному переходу від широкої до вузької частини бічної планки рамку легко встановити в корпус, навіть якщо відстань між двома сусідніми рамками менша, ніж 37 мм (рис. 7). Від натиску руки рамка, яку встановлюють, розсуне рамки настільки, щоб "сісти" в потрібне місце, причому не чавлячи бджіл. Нахилиючи рамку з боку в бік, підтискають решту рамок у корпусі (рис. 8). Нижній брусок не випадково зроблений зав-

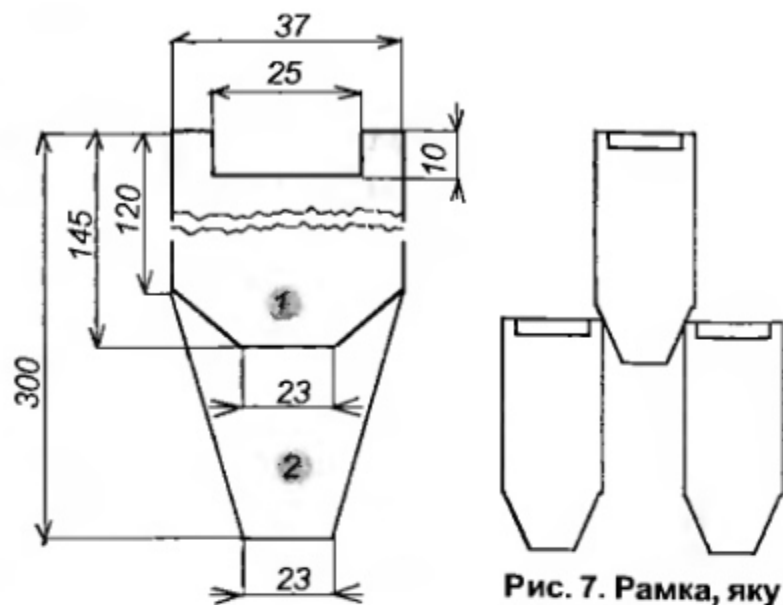

Рис. 6. Бічна планка: 1 – надставкової, 2 – гніздової рамки

Рис. 7. Рамка, яку вставляють в корпус, "робить собі місце"

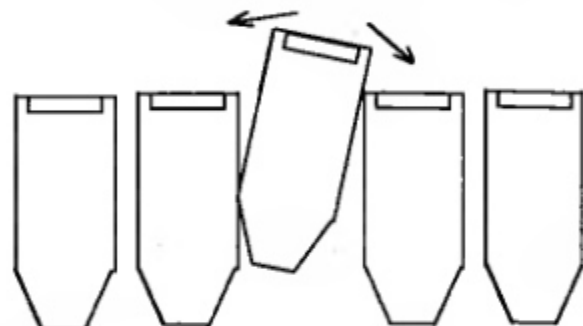

Рис. 8. Підтискання рамок в корпусі

ширшки 22 мм. Разом з верхньою планкою він слугує напрямною для ножа під час розпечатування медових щільників.

Фото автора

НА ПАСІЦІ ВОЛОДИМИРА ЗАВАРИКІНА

Микола ОСТАШЕВСЬКИЙ

Пасіка

Пасічник Володимир Заварикін мешкає у м. Полтаві, має власний будинок і невеличку присадибну ділянку. На ділянці розташована пасіка, частина якої розміщена на двох відкритих платформах, на яких Володимир Заварикін вивозить своїх бджіл до медукаїв (фото 1, 2). Складовою пасіки є також обладнання на причепі господарський фургон, у якому можна відпочивати і зберігати необхідний реманент. На кочівлі бджолосім'ї утримуються у вуликах на платформах і на землі (фото 3). Вулики та інше обладнання виготовляє сам.

Технологія пасічництва

Вулики – переважно двокорпусні.

18

фото М. ОСТАШЕВСЬКОГО

Фото 1. Володимир Заварикін на своїй пасіці

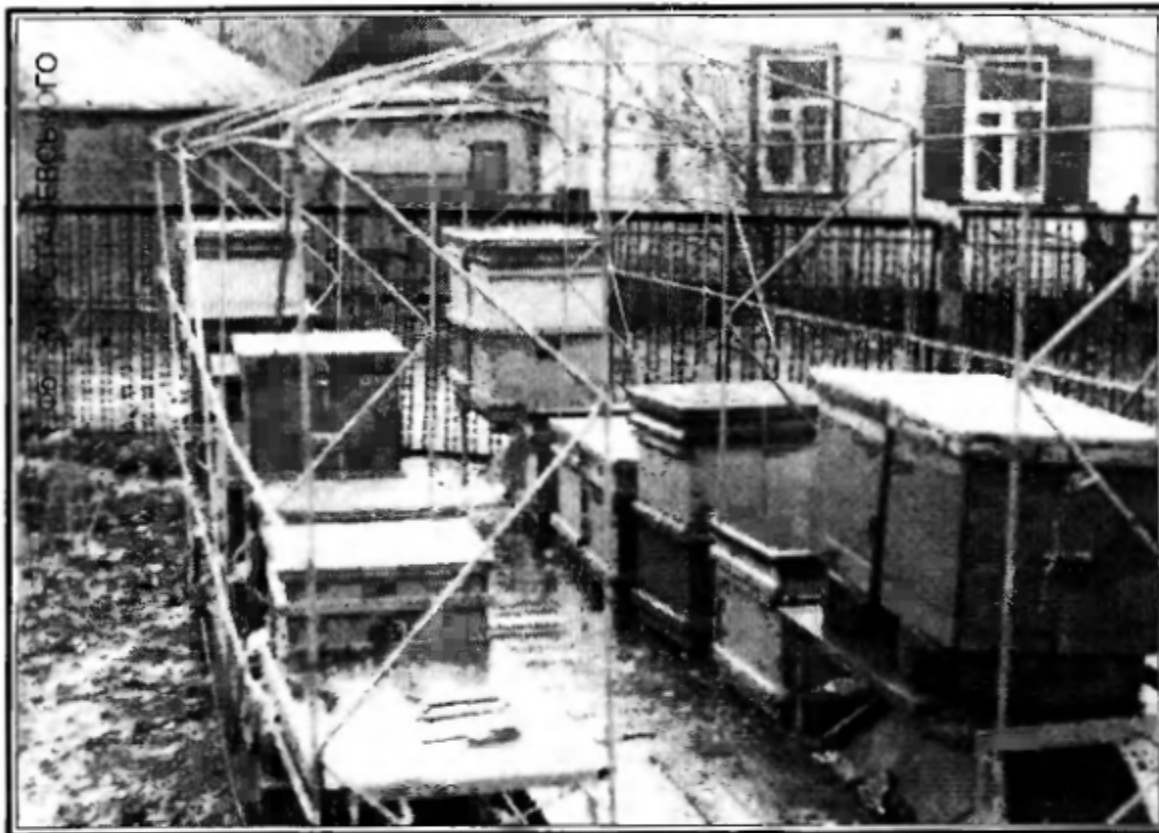

Фото 2. Пасіка В. Заварикіна на платформі

Фото 3. Подружжя Заварикіних біля вулика.

Корпуси – на 10 рамок Дадана–Блатта. Зимують бджолосім'ї в одному корпусі. На пасіці є і вулики-лежаки. У лежаках зимують дві бджолосім'ї або кілька відводків, призначених тільки для утримання за-

пасних бджоломаток. Усі вулики укомплектовані заставними дошками і утепленням з пінопласту (фото 4, 5) – бічним і стелінним. Замість стелінних дощочок – полотно. У стандартних корпусах звичайно є два льотки – нижній і верхній. У корпусі В. Заварикіна – тільки нижній, але збільшений. Якщо бджолосім'я перебуває у двох корпусах і працює у нормальному режимі, льотки відкриті

у верхньому і нижньому корпусах. У нижньому – гніздовому – корпусі в передній стінці у верхній її частині, трохи нижче верхніх брусків рамки, зроблено по краях два отвори розміром 70×10 мм. На перший погляд, можна подумати, що це льотки, але їх закрито металевою сіткою з вічком від 2 до 3 мм, через яке не пройде ні бджілка, ні оса. За словами В. Заварикіна, такі отвори слугують для поліпшення вентиляції, яка запобігає розвитку аскоферозу. Характерно, що ні отвори, ні сітки, які їх закривають, бджоли не запрополісовують.

У редакції ми дуже часто ставили собі питання: як розширювати бджолосім'ї, щоб завжди бути з весняним, зокрема з садів, медом? Дійшли висновку, що розширювати

Фото М. ОСТАШЕВСЬКОГО

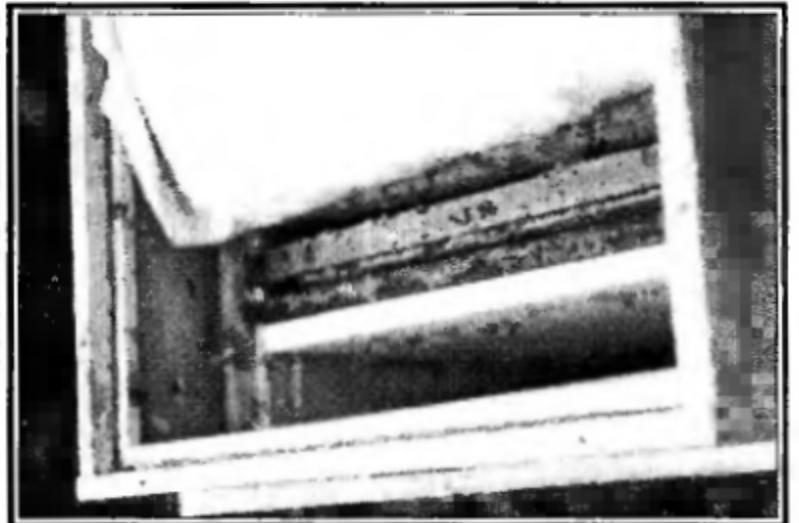

Фото 4. Формування гнізда для зимівлі

бджолосім'ї треба одночасно і в гнізді, і в надставці. Практично це вже перевірено і дає позитивні результати. Правда, така технологія не промислова, але щоб мати весняний мед, заслуговує на увагу і застосування.

Майже таким самим способом розширяє гнізда і В. Заварикін, але він не використовує надставок, бо вулики двокорпусні на рамку Дадана-Блатта. А робить так. Коли в гнізді, а це в нижньому корпусі, є 6-7 рамок бджіл і з них 4-5 з розплодом, бере 2 рамки з закритим розплодом і ставить їх у верхній корпус. У цей же корпус ще дає дві рамки з медом. Дві рамки з медом дає у ранньо-весняний період, коли ще немає взятку або він дуже малий. Якщо розширення проводиться, коли є добрий взяток, то у верхній корпус дає сушник. У верхньому корпусі схема гнізда така: сушник, 2 рамки з закритим розплодом і знову сушник.

У нижньому корпусі формує гніздо за такою схемою розстановки рамок: медова чи медо-пергова, 2 або 3 щільники з відкритим розплодом і яйцями, вощина, сушник і медо-пергова (див. рисунок).

У нижньому корпусі між рамками кладе додаткові планки 5, але напроти вуличок, де у верхньому корпусі є щільники з закритим розплодом, їх не ставить.

На рисунку показано стрілками, як цими вуличками тепле повітря з нижнього корпусу піднімається вгору, від чого розплід у верхньому корпусі добре обігривається. Між корпусами завжди є роздільна решітка. Бджолина матка перебуває в нижньому корпусі.

Через 3-4 дні сім'ї необхідно переглянути і з нижнього корпусу знову 1 або 2 рамки з закритим розплодом перенести у верхній, а у нижній підставити вощину. У верхньому корпусі зі щільників із закритим розплодом виходять молоді бджоли, а звільнені чарунки заповнюються нектаром.

За такої схеми розширення гнізда бджоли навіть у негожий день хоч 50 г нектару, але все ж принесуть і

Фото М. ОСТАШЕВСЬКОГО

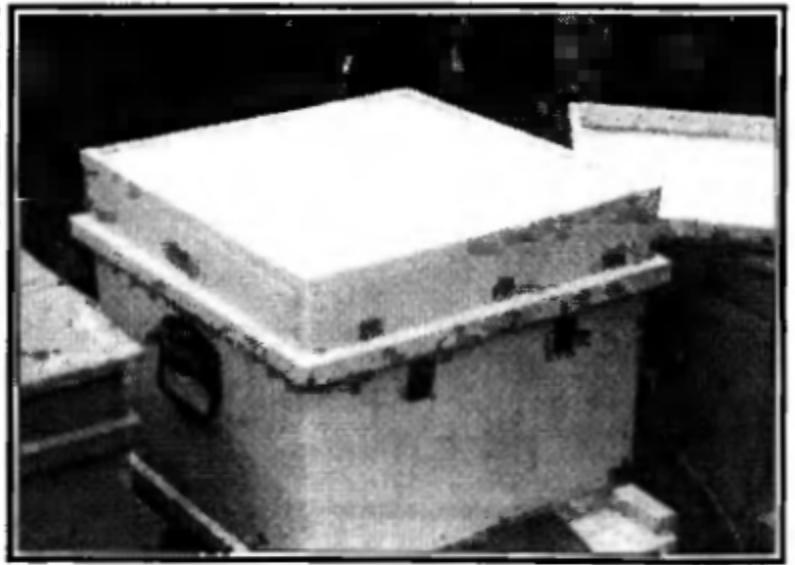

Фото 5. Зимівля бджолосім'ї

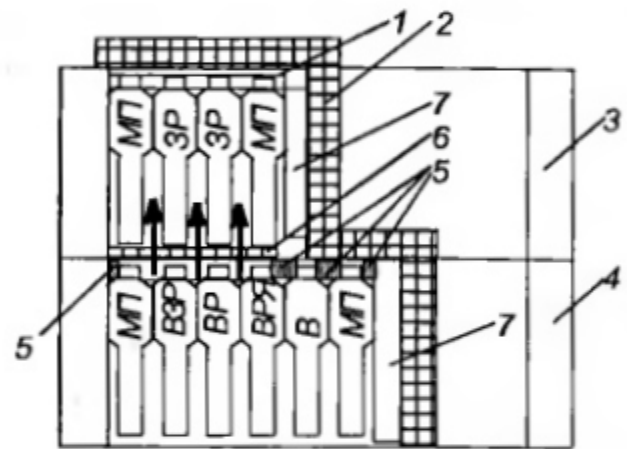

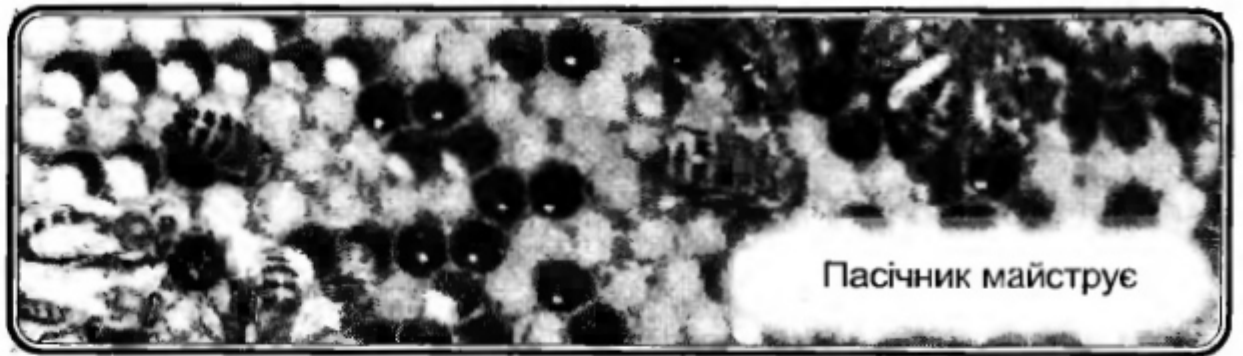
Схема одноразового розширення гнізда:

1 – полотнина; 2 – утеплення; 3 – верхній корпус; 4 – нижній корпус; 5 – планки; 6 – роздільна решітка; 7 – заставна дошка. Щільники: ЗР – закритий розплід; МП – медоперговий; ВЗР – відкритий і закритий розплід; ВР – відкритий розплід; ВРЯ – відкритий розплід і яйця; В – вощина

з голоду не загинуть. У погожі дні бджоли добре працюють, і це відчувається по вазі приносу нектару чи пилку.

Така технологія утримання дає змогу легко ліквідувати ройовий стан бджолосім'ї. Коли бджолосім'я у ройовому стані, В. Заварикін робить так. З нижнього корпусу всі рамки з розплодом і яйцями переносить у верхній корпус, вирізаючи всі закриті маточники. У нижньому корпусі повинна бути бджолина матка, і він його заповнює сушником і вощиною. Нагадуємо, що між корпусами є роздільна решітка. З цієї сім'ї бажано зробити відводок з закритими маточниками і посадити його в інший вулик.

Бували випадки, що стара матка відкладала яйця у нижньому корпусі, а у верхньому це вже робить молода.

МАТОЧНИЙ КОВПАЧОК – ВЛАСНИМИ РУКАМИ

Микола ГУНЬКО
м. Вінниця

Підсаджуючи маток або з'єднуючи бджолині сім'ї, користуються маточними ковпачками. Однак, на жаль, останнім часом вони стали дефіцитом і до того ж коштують досить дорого. А їх щорічно потрібно чимало. Тому пропоную виготовляти ковпачки власноручно і в необмеженій кількості. Для цього необхідно мати тільки металеву сітку з вічком 2×2 або 3×3 мм (густу сітку не варто брати). Бажано, щоб сітка була з нержавіючої сталі, латуні або луджена.

Тепер робимо розрахунки викрійки. Наприклад, нам потрібно виготовити маточний ковпачок розміром 100×100 мм (менші виготовляти не бажано, бо, якщо матка плідна, вона буде під ним відкладати яйця). Для цього вирізаємо з сітки квадрат розміром 140×140 мм, а по кутах – чотири малих квадрати розміром 20×20 мм (рис. 1). Потім витягуємо кілька рядів дроту з кожної сторони (рис. 2) і отримуємо "голки" завдовжки 11 мм. Згинаємо всі сторони під кутом 90° (рис. 3), і маточний ковпачок розміром 100×100×20 мм готовий. Закріплюємо його, вставивши в чарунки щільника. Такий ковпачок менше ламає стінки чарунок, ніж той, що має суцільний металевий обідок. Маточний ковпачок можна робити будь-яких розмірів, навіть майже як рамка.

Ковпачки для захисту рятуноквого маточника, якщо рамку з ним переставляємо в іншу сім'ю, роблять аналогічно, тільки розмір його 50×30×20 мм. Цим ковпачком прикривають рятуноквий маточник, але обов'язково так, щоб від нижнього кінця маточника до нижнього краю ковпачка було не менше 15 мм. Такими ковпачками в одній сім'ї можна прикрити багато рятуноквих маточників і отримати необхідну кількість бджолиних маток.

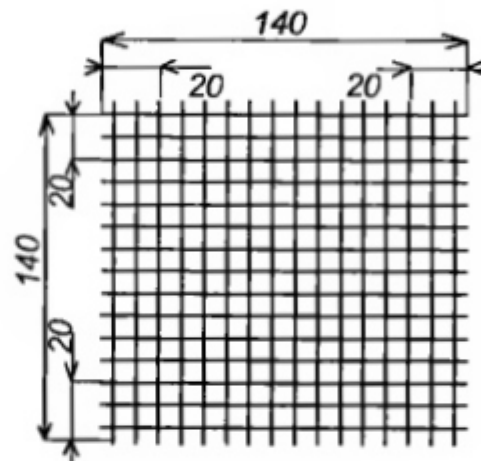

Рис. 1

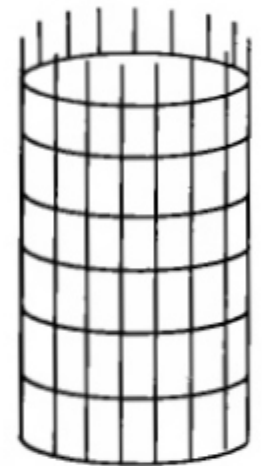

Рис. 4

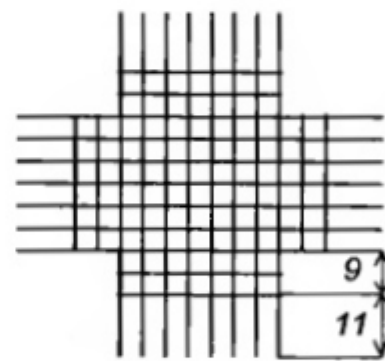

Рис. 2

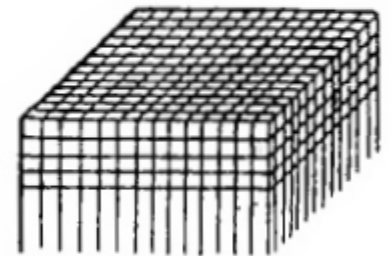
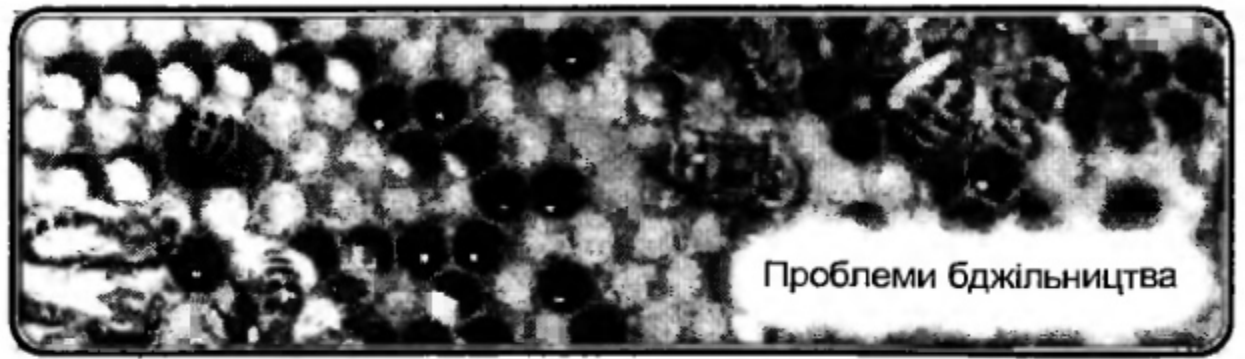

Рис. 3

Для захисту ройових маточників, особливо з'єднаних між собою, також можна виготовити маточний ковпачок. Для цього металеву сітку розмірами 70×80 мм навивають на будь-який круглий стержень діаметром 18–20 мм, отримуючи сітковий циліндр. Потім по кінцях циліндра витягують кілька рядів дроту, утворюючи "голки", і з одного боку згинають їх під кутом 90°, щоб закрити основу циліндра (рис. 4). У разі необхідності у верхній частині ковпачка можна підрізати голки на необхідну глибину.

От і все. Беріть сітку, лінійку, ножиці – і за справу.

ПОРОДА, РАСА ЧИ ЕКОТИП?

Микола ГОРНІЧ
Київська обл.

Наведений нижче аналіз дозволяє мені стверджувати, що карпатської породи бджіл не існує, і така заява може здатися несподіваною, дивною, сенсаційною, навіть зухвалою; між іншим, а ніхто, власне і не стверджував, що така порода бджіл існує в природі. Розгляньмо ситуацію з породами бджіл в Україні детальніше на основі фактів та аргументів.

Систематика медоносної бджоли. А що, власне, означає термін "порода бджіл"? Звернімося до систематики медоносної бджоли. Таксономія, систематика – терміни, що мають приблизно однакове значення.

Медоносні бджоли зуміли розселитися по всьому світу, залишившись при цьому одним видом, але існують вони як ряд підвидів, чи порід. Про те, що бджоли "неоднакові", відомо ще з античних часів. Після створення сучасної таксономії Карлом Ліннеєм кожен дослідник давав бджолам певної місцевості окрему назву, якщо ці бджоли хоч чимось відрізнялися від інших. Тому в XIX ст., коли існувала своєрідна мода на відкриття нових порід бджіл, їх налічувалося до 600. Часто одна порода мала багато назв, що вносило певну плутанину, тому Маа в 1953 році скоротив цей список до 156 назв, а Баттел-Ріпен вперше систематизував рід *Apis*, увівши потрібну назву, щоб відрізнити такси нижче рівня виду. Сучасна таксономія медоносної бджоли ґрунтується на цій схемі, хоча дещо змінилася. Пізніше Скориков, Алпатов і Гетце ввели біометричний аналіз для мікросистематики медоносної бджоли. Найостаннішу ревізію порід бджіл здійс-

нили Ф. Руттнер у 1988 році та американець М. Енгель (1999). Спочатку останній виділив 28 порід бджіл, потім цей список скоротили до 24. Усього 24 породи бджіл у світі – це і є сучасний стан систематики медоносної бджоли.

Термінологія. Наш термін "порода" дуже невдалий і не зовсім точний. Коли редактором журналу "Пчеловодство" була Таїсія Губіна, вживався термін *раса бджіл*, як і в усьому світі, але наукова рада Мінсільгоспу СРСР заборонила вживати термін *раса*, зобов'язавши всіх користуватися терміном *порода* (Пчеловодство. 1969. №10. С. 3). Термін *порода* означає також штучно виведену популяцію з певними ознаками, що вносить певну плутанину, адже в англійській літературі існують обидва терміни: і *раса*, і *порода*, але вони не тотожні. У нас терміни *підвид*, *раса*, *порода*, *суперпорода* – слова-синоніми й означають одне і те ж – таксу, на один щабель нижчу, ніж вид, у систематиці медоносної бджоли.

Порода (раса, підвид) бджіл – це популяція бджіл, яка має певний природний регіон розселення (ареал), відрізняється від інших порід морфологією (будовою тіла), фізіологією (функціонуванням деяких органів) і етологією, тобто поведінкою.

Ще нижчий рівень систематики – *екотип* (популяція, породна група). Порода, чи раса, включає в себе деяку кількість екотипів. Бджоли різних екотипів однієї породи відрізняються лише поведінкою, або характером розвитку протягом сезону, інакше кажучи, мають різні біологічні цикли.

Отже, бджоли різних порід відрізня-

Таблиця 1. Таксономія (систематика) виду бджола медоносна

Підрозділ систематики (такса)	Критерій належності
Підвид. Синоніми: раса, суперпорода, порода, різновид, породна група, підвид	Ареал, відмінності у морфології, фізіології і етології. Річний біологічний цикл
Екотип. Синоніми: популяція, породна група, підпорода, підвид другого порядку, географічний екотип	Поведінка, річний біологічний цикл
Штучно виведені селекційні групи: заводська порода, лінія, крос, клон, гібрид, помісі першого порядку (покоління), подвійні гібриди	Одна чи кілька ознак, переважно поведінкових

ються будовою тіла, а різних екотипів у межах породи – лише поведінкою. Ця система визначень не зовсім досконала, але вона "працює". Так, деякі екотипи в межах породи можуть мати незначні відмінності в будові тіла, а деякі відмінності в поведінці можуть бути зумовлені різним функціонуванням окремих залоз чи органів.

Ще нижчий рівень систематики – штучно створені селекційні групи, які походять від обмеженої кількості предків чи навіть від однієї бджолосім'ї, відбираються штучно за однією чи кількома корисними ознаками з користувальною метою: зимостійкістю, медопродуктивністю, стійкістю проти хвороб, доброю роботою на запиленні тощо.

Якщо раси і екотипи створила сама природа, то заводські породи – результат діяльності людини (табл. 1).

Визначення та ідентифікація порід бджіл. Якщо медоносна бджола як вид існує у вигляді окремих рас, то важливо вміти відрізнити ці раси, чи породи, одну від одної. Історично склалася система ідентифікації порід, яка має кілька рівнів.

1. Історично перший і найнижчий рівень – ідентифікація за зовнішнім виглядом бджіл, анатомічними, морфологічними чи фізіологічними відмінностями. Наявність таких відмінностей – обов'язкова умова для виділення бджіл в окрему расу. За цією методикою відкриті й описані всі відомі нам раси бджіл. Так, італійські бджоли – жовто-золотисті, європейські – майже чорні і великі, країнські – сірі тощо. Власне, спеціаліст за зовнішнім виглядом може приблизно визначити належність бджіл до тієї чи іншої раси.

Кожна порода обов'язково має свій ареал – природно-кліматичну географічну область розселення, яка має природні кордони у вигляді високих гір, широких

морів чи меж природно-кліматичних зон. В останньому випадку на межі двох ареалів повинні (чи можуть) існувати зони гібридного розселення двох порід.

2. Біометричний метод – більш точний і вищий за рівнем ідентифікації. У бджіл вимірюють певні розміри тіла: довжину хоботка, деталі крила, індекси крила, форму і розміри воскових дзеркалец, кількість зачіпок на крилі і т. ін. Оскільки значення цих вимірів неоднакові у різних порід, то створено біометричні стандарти для кожної породи. Відібравши від окремої бджолосім'ї 20 бджіл (за Руттнером) і провівши біометричний аналіз проби, можна визначити породну належність бджіл.

Втім, визначення порід бджіл біометричним аналізом має суттєві недоліки, які, власне, знецінюють його. Розуміння цього прийшло тільки тепер. Справа ось у чому: коли Михайлов, Скориков, Алпатов, Гетце ввели у вжиток біометрію, вважалося, що матка парується з одним трутнем, а все її потомство однорідне з коефіцієнтом спорідненості 0,5. За останніми даними, отриманими у Великобританії шляхом аналізу ДНК потомства однієї матки (Estoup, 1994), матка спаровується з 15–20 трутнями, а не 5–10, як вважали раніше. Це означає, що бджоли однієї сім'ї мають коефіцієнт спорідненості, близький до 0,25, і дуже не однорідні за ознаками. Якщо в межах породи існує певний діапазон мінливості за ознаками, то він буде зосереджений в одній бджолосім'ї. Проба з 20–40 бджіл явно не достатня. Це значно обмежує можливість методу і унеможлиблює дослідження помісних бджіл. Але на сучасному етапі метод значно змінився: використовуються три десятки параметрів крила, складні комп'ютерні програми обробки результатів, що наближає його до пер-

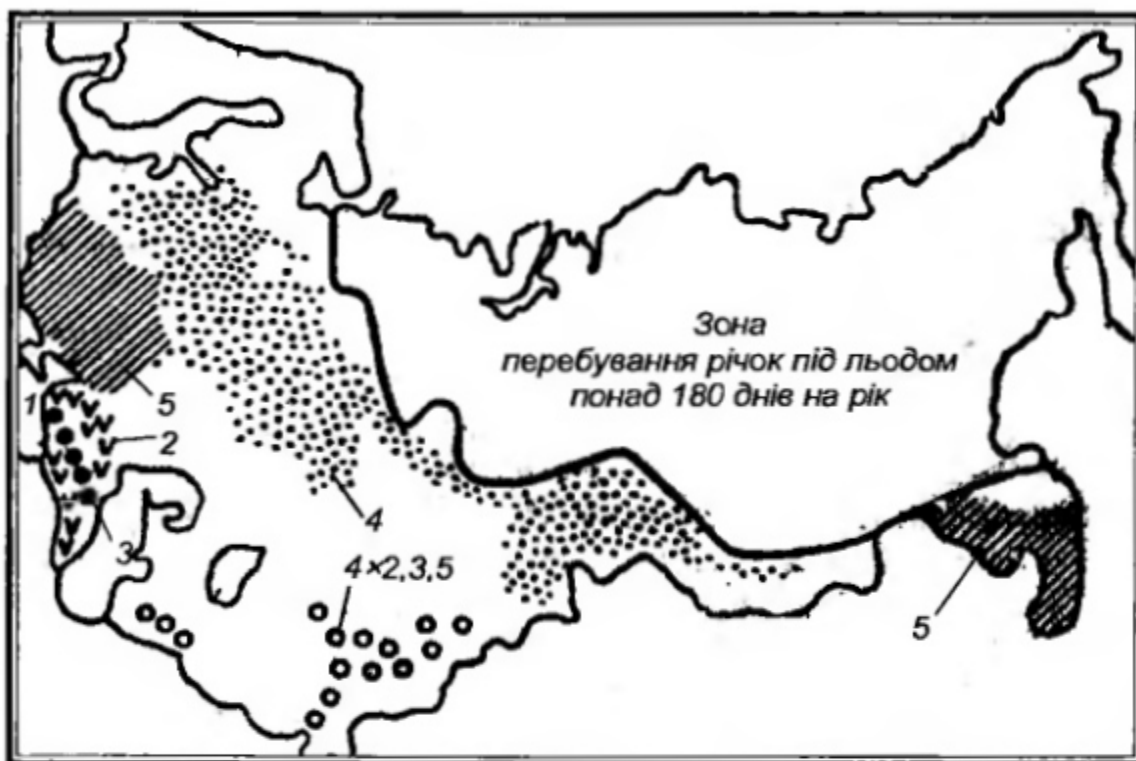

Схема розповсюдження порід бджіл на території колишнього СРСР: 1 – кримська бджола; 2 – кавказка жовта; 3 – кавказка сіра; 4 – лісова порода; 5 – українка; 4×2,3,5 – гібриди

шого методу. По суті, біометричний метод не досягає мети, задля якої його створено. Цікаво буває дізнатися, якої довжини хоботок мають бджоли вашої пасіки, але визначати породність за таким показником не завжди можна.

3. Оскільки недоліки біометричного методу очевидні, найновіші методики визначення породності дають нам **молекулярна біологія і популяційна генетика**. Існує дві методики: визначення породності за алозимами та мітохондріальною ДНК.

Алозими – специфічні білки, які можна виділити електричним полем. Вони неоднакові у різних порід бджіл, що і є критерієм ідентифікації належності до певної породи.

Мітохондрія – невелике тільце в клітині, як і ядро, має власну ДНК. Мітохондріальна ДНК (мДНК) включає в себе послідовність нуклеотидів – нуклеїнових кислот. Порівняно недавно Оулдройд (1993) повідомив, що він розшифрував усі 17 тис. нуклеотидних основ для мДНК медоносної бджоли. Бджола – тільки другий вид серед комах, у якого розшифрована мДНК. Невеликі відмінності у послідовності мДНК різних рас можна використовувати для визначення породної належності бджіл. Оскільки при мейозі мДНК не розщеплюється, то мДНК усіх членів однієї бджолосім'ї абсолютно однакові, і для аналізу досить лише однієї бджоли.

Це третій рівень визначення породності бджіл. Буває, що другий і третій способи дають неоднакові результати, тому вважають, що з часом, коли остаточно розшифрують геном бджоли, буде створено ще один рівень ідентифікації – за ДНК ядра, але це справа майбутнього.

Історія карпатської бджоли. Якби я в 1950 році заявив, що карпатської бджоли не існує, то ніхто б і не заперечував, тоді такої раси бджіл не було, а в Карпатах, як тоді вважа-

лося, живе українська порода бджіл. Підтвердження тому – схема розселення бджіл в СРСР В. В. Алпатова (1949).

Можливо, одна з перших згадок про карпатку – коротка замітка в "Пчеловодстве" (1965. №6. С. 24) про те, що Закарпатська обласна контора організувала спеціалізоване господарство в Тячівському районі, яке буде поставляти племінних карпатських маток. Була стаття В. Губіна "Между Рикой и Тереблей" (Пчеловодство. 1967. №9. С. 10) про карпатських бджіл. Історично першими описали карпатку Ф. Майор і А. Містергазе. Але ніде карпатка не описувалася як окрема порода. Майор, наприклад, вважав карпатку популяцією бджоли європейської – *A. mellifera mellifera*.

Поставимо питання по-іншому. Чому карпатська порода описана в другій половині ХХ ст. і московськими спеціалістами, а не в ХІХ і місцевими? Може, в Галичині не було своїх видатних пасічників? Це не так. Галичина входила протягом століть до складу ряду країн, і в усі часи рівень розвитку бджільництва тут був дуже високий. Зауважимо, що в регіоні було два університети – Чернівецький і Львівський – з добрими європейськими традиціями. Назвемо для прикладу три імені: М. Вітвицький, Т. Цесельський, Ф. Рой. Кожен з них – добрий експерт з порід бджіл. Вітвицький добре знав бджільництво від Франції

до Уралу, Ф. Рой написав посібник з бджільництва, один із кращих серед виданих в Україні, Цесельського вважали знавцем біології бджіл. Чому ж ніхто з них не "відкрив" карпатської породи бджіл в епоху, коли в Європі існувала мода на відкриття порід бджіл? Відповідь очевидна: тому, що такої породи не існує.

Карпатську породу бджіл "відкрили" Г. А. Аветисян і В. О. Губін. Це досить нелогічно, адже вони карпатських бджіл не тримали, з ними не працювали і взагалі жили від Карпат за 2 тис. км. Але нелогічності на цьому не закінчуються. Відкриття породи як процес включає в себе цілий ряд етапів: власне відкриття, дослідження анатомічних і поведінкових ознак, визначення ареалу, створення біометричного стандарту, заявку про відкриття породи, присвоєння породи латинської назви (без назви латиною порід бджіл не буває). Більшості з цих кроків щодо карпатки не здійснено до наших часів, хоча спроби, звичайно, були.

На міжнародному рівні про карпатську бджолу вперше повідомлено на конгресі "Апімондії" у Мюнхені (1969). У доповіді Г. Аветисяна, В. Губіна та І. Давиденка сказано, що карпатка є популяцією карніки. На перший погляд, автори відкриття повелися нелогічно. Здавалося б, сенсація – в центрі Європи, у другій половині ХХ ст. відкрито нову породу, про це слід оголосити на весь світ. Але цього не сталося, бо автори прекрасно розуміли, що вважати карпатку за окрему породу немає ніяких підстав.

У журналі "Пчеловодство" з'явилися статті, де послідовно стверджувалося, що карпатка близька до карніки або є її популяцією, але не було статті про те, що вона ще ближча до української породи бджіл і може бути популяцією українки.

У довіднику "Карпатські бджоли" (1982) із 220 сторінок карпатці присвячено менше 20, але ніде й слова про те, що карпатка – окрема порода, тільки різновид або популяція карніки. Не будучи визнана як окрема порода, карпатська бджола ввійшла в перший План породного районування СРСР.

Можливо, уперше карпатку назвала породою Т. Тормосіна (Пчеловодство. №4. 1984. С. 9), так, ніби між іншим, через 20 років, як почали говорити про карпатку. Це була своєрідна пробна кулька: а як про-

реагує громадськість? Пасічницький загал новину проковтнув мовчки. Оскільки заперечень не було, через кілька місяців Губін заявив уже впевнено: карпатка – порода! На міжнародному рівні карпатка названа породою на конгресі "Апімондії" у Варшаві (1987). Але ці заяви прозвучали якось не дуже голосно, і з них не зрозуміле головне: чи, ставши самостійною породою, карпатка перестала бути популяцією карніки, адже одна бджола не може належати до двох порід одночасно? Таку некоректність помітили уже значно пізніше і, щоб виправити ситуацію, винайшли новий термін *суперпорода* (це для країнки, а карпатка – просто порода).

Міжнародний аспект проблеми. Щоб переконатися, що карпатка не є окремою породою, поглянемо на ситуацію ніби ззовні. Карпатки як породи в класифікації Руттнера немає, і, будемо відверті, не було докладено жодних зусиль, щоб вона туди потрапила.

Уважно поглянемо на карту. Українська зона Карпат, власне Лісові Карпати, або Східні Бескиди, становлять незначну частину Карпат, основні масиви Карпат розташовані в Румунії. Оскільки природно-кліматичні умови Карпат однакові що в нас, що в Румунії, логічно припустити, що й там повинна бути така ж сама порода бджіл, як у наших Карпатах, адже державний кордон для бджіл межею ареалу бути не може. Що ж ми бачимо? У Румунії є порода бджіл, яка теж, виявляється, має назву *карпатські бджоли*. Але карпатська бджола Румунії близька до українських бджіл і навіть тотожна з нею (Фоті, 1954).

Зважте, що назва *карпатська порода* вперше використана Т. Фоті вже в 1954 році, і щоб використати цю ж назву, НАН України потрібно чітко відмежуватися від бджіл, яких Фоті називав карпатськими, і дати їм іншу назву, бо Фоті був першим.

Не підтвердилися і припущення Гетце та Руттнера, що карпатська бджола Румунії близька до країнки (Барак, 1977). Карпатка в Румунії описана значно раніше, ніж в Україні, і є підстави твердити, що саме цей факт став приводом для "відкриття" карпатської породи бджіл в Україні. Отже, в одних горах живуть поряд дві породи бджіл, які і називаються однаково:

карпатські, але румунські – популяція українки, а в Україні – популяція карніки!

Вважаємо, що до істини ближче румунські вчені, і в Карпатах живуть популяції українки.

Карпатська бджола – популяція української породи бджіл? Поки що наш аналіз стосувався загальних питань. Спробуємо проаналізувати конкретні ознаки карпатки, щоб продемонструвати, що вона належить до української породи бджіл. Карпатські бджоли, бджоли зони Карпат, породний стан бджіл семи західних областей – це і є предмет нашого аналізу.

Оскільки існує три рівні визначення породи, то аналіз зробимо за кожним з них.

1. За зовнішнім виглядом, анатомічними, фізіологічними і поведінковими відмінностями. Ознаки карпаток: бджоли сірі, крупні, малорійливі, спокійні, швидко розвиваються весною, плодючість маток висока, можуть літати в дощ, беруть нектар цукристістю з 8%, зимостійкість хороша.

Ознаки українки: сірі лише окремі еко-типи, є жовті, коричневі, помірно рійливі, навесні розвиваються швидко, але після того, як настане добра погода, нектар беруть цукристістю не нижче 18% (Левченко), у дощ не літають, дещо дрібніші від карпатки.

Проаналізуємо відмінності.

Навесні карпатка розвивається дуже інтенсивно. Так само поводить себе й українка, але після того, як в Степу пройдуть три хвили зворотних похолодань, яких немає в Карпатах. Карпатка літає в дощ, українка – ні. Це тому, що влітку в Степу майже не буває дощів, а тривалі обложні – така ж рідкість, як сніг в Африці, опадів у Степу – до 300 мм на рік. У Карпатах – до 1000 мм опадів на рік, дощі іноді йдуть тижнями, польоти за нектаром у дощ – фактор виживання карпатки. З цієї ж причини карпатки забирають рідкий нектар, починаючи з 8%-ї цукристості (Левченко, 1976). Українка починає брати з 18%, бо в Степу не буває рідкого нектару, там інша біда – засухи, через що нектар швидко загущується до критичної межі 70%, і бджоли літають тільки вранці, після обіду він дуже густий, і бджоли вже не можуть його забирати.

Українка дещо менша за розміром, але відмінність ця фенотипічна, яка виникає від недогодування личинок

улітку через дефіцит перги; при нормальній годівлі розміри українки не відрізняються від розмірів карпаток.

Можна продовжувати аналіз у подібному стилі, але зрозуміло, що відмінності стосуються лише поведінки, умовних рефлексів, рефлексів і річного біологічного циклу. Але ці відмінності – рівень еко-типу. Між ними немає анатомічних чи фізіологічних відмінностей – за 50 років не спромоглися знайти жодної. Карпатка і українка – різні еко-типи однієї породи. Проведемо уявний дослід: поставте поряд кілька сімей карпаток і українки і спробуйте їх розпізнати: за зовнішнім виглядом зробити це неможливо.

Є ще один аспект порівняння. Якщо є дві породи, то між собою вони утворюють міжпородні поміси, які мають ознаки обох порід, а на межі двох ареалів є зона гібридного розселення. Ми знаємо, що таке поміси кавказки з українками, наскільки це небажане явище. Але нічого подібного немає у випадку поміси українки з карпаткою. Не описані поміси, не відомі зони гібридного розселення. Це тому, що поміси не виходять за рамки стандарту українки, тобто не відрізняються від неї, що і є, власне, доказом того, що карпатська бджола належить до української породи.

2. За біометричним методом. На перший погляд, як на мене, тут серйозні проблеми: створено біометричні стандарти українки і карпатки, які дуже різняться між собою. Проаналізуємо не стандарти, а реальні показники, зібрані в різних регіонах України зі сходу на захід (табл. 2).

Як складено цю таблицю? З різних джерел взято результати біометричних досліджень, виконаних різними авторами в різні роки. В огляд не включено результатів біометрії по бджолорозглідниках, тому що там бджоли відрізняються від місцевих за визначенням. Результати, отримані нами, і висновки – несподівані. Бджоли на сході України мають вищий кубітальний індекс, ніж на заході, і в цілому відповідають стандарту на карпатку, вони ближчі до країнки, ніж карпатки. На заході України бджоли більше підпадають під стандарт українки і зовсім не вписуються в стандарт карпатки, вони навіть далі від країнки, ніж на сході. Реальна картина протилежна теоретичним поглядам, що, нібито, карпатка є популяцією

Таблиця 2. Екстер'єрні ознаки бджіл України

Район дослідження	Кількість сімей	Довжина хоботка, мм	Дискоїдальне зміщення, %	Кубітальний індекс	Джерело
Стандарт української породи	-	6,3–6,7	Не менше 80, позитивне	2,2–2,4	Давиденко
Приморський край	2775	6,463	90	2,48	Сушицький, 1991
Полтавська обл.	90	6,72	92,1	2,40	Субота, 1997
Кіровоградська обл.	18	-	95,8	2,40	Горніч, 1994
Вінницька обл.	43	6,7	88,9	2,34	Дввиденко, 1992
Хмельницька обл.	59	6,45	-	-	Поліщук, Городецький, 1998
Стандарт карпатської породи	-	6,4–6,7	Не менше 80, позитивне	2,4–2,6	Губін
Тернопільська обл.	2500	-	Близько 70	Близько 2,2*	Гайдар, 1993
Івано-Франківська обл.	-	6,56	81	2,23	Давиденко, 1975
Закарпатська обл.	-	6,6	-	2,19	Кочетов, 1974
Закарпатська обл.	-	6,6	80	2,36	Давиденко, 1975
Чернівецька обл.	-	6,6	93	2,38	Давиденко, 1975

*Наші розрахунки на основі даних В. Гайдара.

карніки. Навіть такий поверхневий аналіз, як наш, дає досить красномовні свідчення.

Ми знаємо, що на початку 1990-х рр. Мукачівський відділ селекції та репродукції карпатських бджіл Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича провів безпрецедентне за масштабами дослідження для визначення породності бджіл у трьох областях Галичини – Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській. Виконано гігантську роботу на сотнях пасік, тисячах бджолосімей, зроблено 5 млн промірів. Звичайно ж, шукали ареал карпатки, шукали саму карпатську породу в Галичині. У науці негативний результат – це теж результат. Але повідомлення про результати цієї роботи прозвучало незвичайно тихо, непропорційно затраченим зусиллям. Поставимо питання інакше: а що ж виявили дослідники на Прикарпатті? Дійсно, місцеві бджоли, як виявилось, належали до... української породи, але були дуже метизовані кавказькою. Бджолосімей, що підпадають під стандарт карпатської породи, виявили одиниці, але через приблизність біометричного методу можна вважати, що їх там узагалі немає. Наявність українських бджіл на Прикарпатті визнали настільки негативним результатом, що його вирішили не публікувати.

Ось з'явилася стаття Гайдара про породний стан бджіл у Тернопільській облас-

ті, досліджено до 2500 сімей ("УП". 1993. №7. С. 5), але результатів досліджень у вигляді таблиці не наведено. Тому ми взяли середні дані на основі графіків. Матеріалів по двох інших областях взагалі немає. В. Пилипенко, правда, згадує, що карпатської породи на пасіках Львівської та Івано-Франківської областей не виявлено, цитую: "В Івано-Франківській області лише у Верховинському районі і тільки на одній пасіці вдалося знайти кілька чистопородних сімей карпатських бджіл. Обстеження гірських районів Львівської області теж нічого не дало, і лише в Закарпатській області (до того ж не в усіх районах) є справжні карпатські бджоли" ("УП". 1997. №5. С. 3). З'ясувалася ще одна цікава обставина. Після відкриття карпатки стали інтенсивніше досліджуватися місцеві бджоли. Але спробуйте знайти результати цих досліджень! Їх наводять то у вигляді малозрозумілих графіків, то фрагментарно, то по репродукторах, через що не можна побачити загальної картини. Невже є що приховувати? Схоже, так! З великими труднощами ми виявили дані по Закарпатській області, одержані Кочетовим ще в 1974 році (Пчеловодство. 1974. №10. С. 19) та І. Давиденком у 1975 році. Новіших даних, мабуть, не існує! Їхні ж дані якраз і свідчать, що на Закарпатті теж

немає карпатських бджіл (див. табл. 2). Бджоли підпадають під стандарт українки і зовсім не схожі на країнських. Що ж у такому разі означає стандарт В. Губіна на карпатку? Не більше, ніж плід кабінетних фантазій його автора. Ще цікаве спостереження: подібні широкі дослідження проводилися на бюджетні кошти, а ось користування результатами – чисто приватне.

Отже, наш аналіз наявних біометричних даних свідчить, що в західному регіоні ніякої карпатської породи немає. Хто з цієї тезою не згоден, прошу спростувати мене з цифрами в руках.

3. Існує ще й третій рівень визначення породності – аналіз мітохондріальної ДНК. Мені невідомо, чи є в Україні центри, де можна було б його здійснити.

Є ще один аспект доказу неіснування карпатської породи бджіл. Якщо карпатка і українка різні породи, то повинна існувати і помісна бджола, яка має ознаки обох порід. Нам відомі, наприклад, помісі українки і кавказки. Вони низькопродуктивні, схильні до хвороб, погано зимують. Але як виглядають помісі українки і карпатки? Ніяк, оскільки карпатка і українка – це одна порода, тому міжпородних помісей вони не утворюють, у літературі вони не описані, а помісі між ними не виходять за стандарт українки, що є ще одним доказом їхньої належності до одної породи.

(Далі буде)

ПРО ТОРГІВЛЮ МЕДОМ

Шановна редакціє журналу "Український пасічник"!

Пише вам дописувач вашого журналу, пасічник із 33-річним стажем, маючи велике прохання від пасічників Лубенщини, щоб ви допомогли нам пояснити, які нам потрібно мати документи, торгуючи медом на ринку.

Реалізуємо ми мед на ринку свого ж району, в м. Лубни, але з кожним роком невідомо хто придумує різні нововведення.

Восени 2000 р. з нас почали вимагати ветеринарну довідку, яку я вам і висилаю (кажуть, що це наказ із області). Її потрібно брати 1 раз на кожні 7 днів незалежно від того, скільки днів торгував на ринку. При цьому не дивляться ні на пасіку, ні на мед, тобто вона засвідчує, що мед рухається на ринок. Довідка коштує 2,5 грн.

Коли я у ветстанції попросив показати наказ з області, то мені подали закон ветеринарії за 1997 чи 1998 р., який засвідчує, що на продукцію рослинного і тваринного походження треба мати ветеринарну довідку. А на запитання, до якого виду продукції вони відносять мед, почує відповідь – тваринного! Але ж іще Ч. Дарвін довіє, що бджола – це є комаха. Абсурд!

Незрозуміле одне: навіщо тоді нам потрібен паспорт? Невже це не є документ? Ми думаємо, що і ринок від нас, пасічників, має неабияку виручку. Місце (ринковий збір) коштує 4 грн, плюс кожного дня робимо аналіз меду, а це 200 г меду і ще 2 грн. При собі потрібно мати санітарну книжку пасічника та довідку від вуличного комітету. Ось і виходить: щоб один день торгувати на ринку, потрібно 10 грн, а продаж зараз – самі знаєте який.

Ми, пасічники Лубенщини, спілкуємося з пасічниками інших районів своєї ж області, але в них за ветеринарну довідку нічого й не чули. Невже в кожному районі свої закони на торгівлю медом? У Законі "Про бджільництво", який вийшов 2001 р., нічого про це не сказано. Тому в нас зосталася одна надія – на журнал "Український пасічник". Ми були б дуже задоволені, якби ви надрукували нам роз'яснення у своєму журналі або дали відповідь на мою адресу.

Ми будемо вам дуже вдячні. З повагою, всі пасічники Лубенщини.

Григорій Коваленко

Полтавська обл.

При торгівлі медом на ринку потрібно мати: ветеринарно-санітарний паспорт пасіки, довідку форми №2 місцевого ветеринарного підприємства і документ ринку про дослідження меду.

Щодо інших вимог, зокрема тих, про які пише автор, то їх визначають відповідні місцеві служби, у даному випадку місцева ветеринарно-санітарна служба і адміністрація ринку з погодженням з місцевою державною владою.

Так, сьогодні в Україні бджільництво належить до тваринництва.

Ветеринарно-санітарний паспорт пасіки зі щорічною відміткою місцевого ветеринарного підприємства є вищим документом, ніж довідка вуличного комітету. Такі й інші вимоги щодо бджільництва обумовлені підзаконними актами до Закону України "Про бджільництво".

Було б на Лубенщині об'єднання пасічників (спілка, товариство, асоціація тощо), рада (правління) якого згідно зі статутом контролювала б і відстоювала б права своїх членів відповідно до законів України, тоді б не виникало таких проблем.

ЯК ПОБУДУВАТИ ЗИМІВНИК?

Пасікою я почав займатися з 1996 р., готуючись до виходу на заслужений відпочинок. Достатку, щоб виготовити сучасні добротні вулики, не було, тому купив 10 старих. Останнім часом виготовив 6 вуликів на 12 рамок з надставками. Щороку стараюся придбати 1–2 вулики, щоб розширити своє господарство.

Від редакції. Запрошуємо поділитися досвідом пасічників, які утримують бджіл у зимівниках.

На сторінках журналу хотів би прочитати, як побудувати підземний чи напівпідземний бджільник (зимівник) на 20–30 бджолосімей. Може, у когось є й більша пасіка, то також скористався б порадами.

Петро ВОВКОРІЗ

с. Остап'є,
Великобагачанський р-н,
Полтавська обл. 38354

ПРОШУ ДАТИ ВІДПОВІДЬ

До редакції надійшли запитання від Андрія Малайного з с. Увисли на Тернопільщині.

Чи можна на зимівлю ставити у вулику замість стелін папір?

Один із варіантів такого утеплення пропонують болгарські вчені в книжці "Практическое пчеловодство" (Софія, 1985). Гніздо бджіл розміщують посередині вулика, вільний простір з обох боків заповнюють утеплювальним матеріалом. Зверху гніздо накривають полотном, під яким для переходу бджіл з одного щіль-

ника на інший поперек верхніх брусків рамок підкладають декілька планок завтовшки 1 см. Поверх полотна кладуть 3–4 шари паперу або газет, на них – верхні подушки і закривають вулик дашком.

Маю проблеми зі збутом меду. Де його можна здати?

Шановний п. Малайний, уважно читайте журнал "УП", зокрема розділ оголошень, де подається інформація про попит та пропозицію на різноманітні бджолопродукти.

Андрій Дружбяк

ПРО НЕОТРИМАНІ ЗАМОВЛЕННЯ

До редакції надійшли такі повідомлення про поштові перекази за замовлені етикетки:

- повідомлення №4/6 від 24.01.02 за 50 етикеток;
- повідомлення №0/0027 від 24.01.02 за 100 етикеток;
- повідомлення №4/21 від 28.01.02 за 50 етикеток.

Для одержання їх просимо надіслати до редакції повну адресу та прізвища замовників.

Автора повідомлення №1/552 від 21.08.01 за адресою пр. О. Кошового, 2, смт Рокитне Рівненської обл. для отримання замовлених 100 етикеток просимо надіслати до редакції своє прізвище.

Нам пишуть

РОЗДУМИ І СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Леонід ФЕНІЧ
Полтавська обл.

Торік минуло 40 літ, як я подружив з цією Божою комахою – бджолою. Хочу поділитися своїми думками і спостереженнями з читачами "УП" – цього цікавого видання, яке постійно передплачую. Сорок років тому почав з "Пчеловодства", а закінчую "Українським пасічником". За прожиті літа є про що подумати і поговорити.

Спочатку про конструкцію вулика – житла бджіл. Удруге розбирає сміх: доки ми, любителі бджіл, будемо "винаходити велосипед", придуманий не за нашої пам'яті? Що тільки не витворяють ці "горе-конструктори"! І "дупла", і "супери", і "запорожці", і "делони", і по 4 сім'ї в одному ящику, який налічує більше 100 рамок. Вулик Делона, яким би не був він неперевершеним та практичним, на мою думку, – 16-рамковий український вулик, перерізаний горизонтально й вертикально, і те, що залишилося після перерізу, покладане одне на одне. Або, іншими словами, це зіпсований багатокорпусний вулик Лангстрота. Видатний польський діяч бджільництва Ян Дзержон казав: "У бочку з-під цвяхів бджоли принесуть стільки меду, скільки і в золотий вулик, – були б бджоли, був би взяток". І я з ним цілком погоджуюся. Як почнуть видумувати – то льоток у дні вулика, то обкутувати цей делон з чотирьох боків і дно його листами пінопласту. І це радить п. Брик, без статей якого не буває жодного журналу. То якісь цілосторінкові таблиці та схеми, в яких заплутується сам автор, а користі вони нікому не приносять. Я хочу сказати, що геніальне – дуже просте і всім зрозуміле. Як винайшов Лангстрот багатокорпусний вулик, то й сьогодні в Америці 95% бджолярів утримують у ньому бджіл, і ніякі інші їм не

потрібні. То що, вони дурніші за нас? Ні, вони займаються справою і обслуговують своєю сім'єю по 3 тис. вуликів. А ми "винаходимо велосипеди". У колишніх колгоспах і радгоспах 85 вуликів обслуговували: пасічник, його помічник, два сторожі, а як відкачували ті бідолашні 5 кг меду із вулика, то ще з наряду присилали чоловік з чотири. Оце ми такі!

Колись Дадан своїм витвором запрудив усю Європу, докотилося це й до Росії. А чим закінчилося? А тим, що як він помер, то спадкоємці його перейшли на багатокорпусні вулики. Я наслідуюся сказати, виходячи зі свого багаторічного досвіду, що зараз багатокорпусний вулик можна назвати "золотим", бо ліпшого від нього немає і скоро не буде, так що моє побажання "винахідникам": ніж видумувати всякі небиліці, краще детальніше освоюйте цей геніальний вулик Лангстрота.

Хочу поділитися думками щодо утримання бджіл у багатокорпусних вуликах, якими я не нахваляюся. Виникає питання: чого ж вони не пішли в нас у виробництво, бо всього їх 6%? Як на мене, то з двох причин. Їх треба виготовляти з ланцюговими скрепами, стягати болтами-гачками незалежно від кількості корпусів, а не збивати рейками з трьох сторін, стукаючи по вуликах, дістаючи ужалення бджіл та довбаючи вулики цвяхами.

Інша причина – їх дуже важко вантажити на машину. Вулик на 4–5 корпусів з медом дуже важкий, а взяти його ні за що. Я цю проблему вирішив по-своєму. Зробив двоколісний візок типу як "іздать" на базар, тільки розмірами по вулику. Підкочую візок до вулика, нахиляю його від себе, підставляю під дно кінець візка з двома кулачка-

ми, потім нахилию вулик на себе і везу його до машини з триметровим трапом.

Один чоловік – на машині, другий – внизу. Розвантаження аналогічне.

З досвіду зимівлі бджіл. Зимують вони в мене надворі у двох корпусах. У першому корпусі – з розплодом – меду небагато, а в другому – всі рамки з запечатаним медом. Залишаю по 8 рамок у корпусі, зсунувши рамки на середину корпусу, а по боках з двох сторін утеплюю тонкими листами пінопласту, обгорнутими полотниною.

Зараз колгоспи "дихають на ладан", еспарцету майже не сіють, і гречка нектару не виділяє. 14 років тому качав гречаний мед, а тепер кожне літо стою біля гречки, а меду не бачу, забув, який він на смак. У чому справа – не знаю. Якби справа була в сортах цієї культури, бо що не село, то інший сорт, і хоч би хтось качав гречаний мед, але ніхто не качає, та й бджоли не сідають на неї. Я думаю, що дуже "занітрачена" земля, і бджоли це відчувають. Основний мед ми відкачуємо з соняшнику, а він на зиму майже не годиться, бо швидко кристалізується. Що ж робити, бо цукор дуже дорогий? Залишивши 8 рамок у другому корпусі, з них 4 повномедних, по дві ставлю з кожного краю гнізда, а 4 маломедних – всередину і даю 6–7 кг цукрового сиропу у співвідношенні 1,5:1. Бджоли переміща-

ють його в маломедні рамки, розбавляючи закристалізований мед, і зимують благополучно з відкритими верхніми льотками. Нижні я не відкриваю до лютого, повернувшись з кочівлі восени. Вважаю, що верхній льоток придумали бджоли, а нижній – людина. Поки цього не робив, мав клопіт з нападом чужих бджіл та мишами.

Зупинимось ще на одному моменті. Якщо пізно восени виявилось, що у вулику мало меду, а сироп уже бджоли не беруть, роблю так: готую сироп у співвідношенні 2:1, охолоджую його до температури 30°C, беру по черзі з гнізда напівповномедні рамки, змітаю з них бджіл і з чайника над великою мискою заливаю в рамки з обох сторін сироп. Бажано, щоб у рамці було його не менше 2,5 кг. Не переживайте, що він не запечатаний. Я так робив, і жодна сім'я не загинула. Ще мене турбує таке питання: де дівати мед? Колись його приймала заготконтора, а зараз вона не має грошей. На базарі ніхто не бере, хіба що склянку на ліки. І що з ним робити – це проблема, над якою ніхто не задумується. Нікому наше бджільництво не потрібне. Навіщо ж тоді утримувати бджіл та мучити їх і себе? Вощини й ветпрепаратів не до купишся, хочеться крикнути: "Простіть нам, Божі трудівниці, що ми такі хазяї!"

Гонорар – на розвиток журналу

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Добрий день, шановна редакціє "Українського пасічника"! З великою повагою до вас Микола Молоток.

Сьогодні в Україні склалася така обстановка, що пасічників об'єднують тільки журнали "Український пасічник" та "Пасіка". Життя у бджільництві складне, і кожен робить, як хоче: одні придумують вулики, з якими 1 година роботи на рік, а дають по 100 кг меду, інші пропонують бджолиних маток, сім'ї яких приносять майже по 300 кг. Молоді пасічники думають, що це все правда, заводять пасіку, і в них від використання цієї інформації нічого

не виходить практичного, тут же розчаровуються і кидають цю справу. Я займаюся пасічництвом більше 30 років, раніше прибутково було утримувати 20–30 бджолосімей і, маючи добру роботу, можна було непогано жити. Сьогодні ми ще в основному пасічники-любителі. Багато бджолярів пишуть, що вони пасічники з діда-прадіда, де прадід, дід і батько утримували по 10–20 бджолосімей. Тоді це було добре і прибутково. Але пройшли ті часи, і сьогодні економічно невигідно утримувати маленькі пасіки. Тепер у мене більше 100 бджолосімей, розміщених на

платформах. З кожної бджолосім'ї отримую по 25–30 кг товарного меду, але їх навесні не підготовую і не заготовую для зимівлі. Зимують на меду.

Проблема у мене, а думаю, що не тільки у мене, така: чому ми не можемо вивозити свій якісний мед за кордон? На внутрішньому ринку ціна на мед дуже низька, тоді як інші товари дорогі. Перекупники скупляють мед за низькими цінами. Ось і думаю, збільшувати пасіку чи ні? Як би ж то наші "улюблені" депутати призупинили боксерські змагання та прийняли нормальні закони, такі, щоб пасічники могли вивозити свою продукцію в країни СНД і далі. Вважаю, що наш мед набагато ліпший за інші. І пішла б слава про

український мед і про нас, пасічників, звісно, та ще й при цьому будемо платити державні податки, від чого виграють і пасічники, і держава. У пасічників будуть тоді гроші і буде бажання розвивати пасіки. А так ми читаємо і задримо американцям, які у них великі пасіки. Так там нормальні закони, де кожен робить свою справу. Я вже сьогодні міг би утримувати 300 і більше бджолосімей. Але де збувати продукцію – віддавати за безцінь злодіям або що робити? Я впевнений, що мене підтримає багато пасічників України, тоді нам не потрібна буде допомога, а ми зможемо допомагати іншим. Мені цікаво, що про це думають читачі журналу "УП".

Про те, що думають читачі, сподіваємося, вони напишуть до журналу. Цього ж листа надрукували тому, що такі питання порушує не тільки М. Молоток.

Думка редакції така. Пасічник повинен займатися розведенням бджіл і виробництвом бджолопродуктів. В Україні будуть розвиватися пасіки таких спрямувань:

1. Великі промислові пасіки:

а) для виробництва бджолопродуктів;

б) племінні для вирощування бджолиних маток.

У даному випадку власники пасік отримують дохід тільки за їх допомогою.

2. Пасіки, що мають по декілька десятків бджолосімей. Такі пасіки є додатковим джерелом збільшення доходу власника, оскільки основний дохід його з праці по іншому профілю, і цей профіль є основним заробітком.

3. Пасіки, що нараховують до 10 бджолосімей, це на присадибних і дачних ділянках або на віллах заможних державних службовців та бізнесменів, де власники на таких пасіках в основному відпочивають, отримуючи задоволення від спілкування з бджолами, а також милуючись їхньою працею і звуками.

Заготівлею бджолопродуктів повинні займатися посередницькі фірми, які її скуповують, переробляють і фасують. Реалізують ці продукти у власних крамницях, а також передають у вітчизняні та закордонні торгові фірми. Такі організації в Україні вже є. Це "Медодар" (Київська обл.), ТОВ "Бартнік" (м. Ізяслав, Хмельницька обл.), "Український мед" (м. Львів), "Медовий край" (м. Черкаси), а також підприємства, створені на базі колишніх обласних бджолоконтор.

Будуть вони працювати, і приклади такі вже є: у м. Івано-Франківську пасічник утримує велику пасіку і має свою крамницю, в якій продає населенню тільки продукцію зі своєї пасіки.

Через великі трудові затрати та низьку продуктивність праці пасічник хоче продати мед оптом і за високою ціною. У такому випадку дійсно такого українського виробника бджолопродуктів витіснить закордонний (китайський, американський тощо), тут вирішує продуктивність праці. Мед треба продавати оптом, а виручені кошти задіювати у товарообігу гроші – товар – гроші. Настане такий час, але то розмова довга, і буде про це ще не раз на сторінках "УП".

ХТО ВОНА – НЕХВОРОЩ ПАХУЧА?

У кількох числах "УП" друкувалися дописи про маловідому рослину – нехворощ пахучу, яка, ніби, є ефективним засом від воскової молі. Хочеться в це вірити. Воскова міль завдає значної шкоди пасікам.

Один пасічник пише ("УП" №8 за 2001 р.), що в їхній місцевості рослину, подібну до пахучої нехворощі, називають божим деревцем. Але нехворощ пахуча і боже деревце – це дві різні, хоч і подібні між собою рослини. Про це пише в своїй книзі "Від рослини до людини" Іван Носаль (К., 1993). Боже деревко, або боже дерево, латинська назва – *Artemisia abrotanum*, російська назва – польнь лікарственная, належить до родини айстрових (складноцвіті). Це напівкущова багаторічна рослина, заввишки 30–150 см, з приємним бальзамним запахом.

Отже, ця рослина нам не підходить, бо вона багаторічна, а нехворощ пахуча – однорічна. Читаємо далі: "За рослину боже деревко необізнані люди приймають запашну однорічну рослину – амброзію. Ототожнювати ці дві рослини не треба. Амброзія – сильнотіюча, навіть отруйна рослина, а на ринках її часом пропонують як полин боже деревко. З трьох її видів найбільш поширеною є амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiaefolia*)".

То, можливо, амброзія полинолиста і нехворощ пахуча – це одна і та ж рослина?

Хотілося б на сторінках "УП" почути думку про цю рослину компетентних у цих питаннях спеціалістів – ботаніків, фітотерапевтів.

У нас на Волині боже деревко в дикому стані не зустрічається, а культивується на городах (може рости біля осель, поширюючись самосівом). Про амброзію нічого не можу сказати, бо її не знаю. Правда, є підозра на одну рослину, яка в нас повсюдно росте на городах як бур'ян. Вона однорічна, пахуча, листки її за формою нагадують листя полину. Запаху цієї

рослини не люблять миші, а тому дехто використовує її для відлякування цих гризунів. Наступного літа треба буде перевірити цю рослину на своїй пасіці.

Віталій КОВАЛЬЧУК

с. Затурці,

Локачінський р-н,
Волинська обл. 45523

Коментар

У книжці Г. К. Смика "Корисні та рідкісні рослини України (словник-довідник народних назв)" (К., 1991) читаємо: пахуча нехворощ, нехворощ безвонна, нехворощ біждеревок, нехворощ біла, нехворощ біленька, нехворощ білоповстиста, нехворощ душиста, нехворощ-лин, нехворощ луговий, нехворощ мітелкова, нехворощ непахуча, нехворощ однолітня, нехворощ-полин, нехворощ польова, нехворощ струнка, нехворощ таврійська, нехворощ-тургун, нехворощ чорна, нехворощ-чорнобил, нехвороща, нехвороща польова.

І все ж привертає увагу полин однолітній (*Artemisia annua*) з родини айстрових. У народі цю рослину називають архієрейська мітка, нехворощ душиста, нехворощ однолітня, писало архієрейське. Це однорічник, заввишки 30–100 см. Цвіте у липні–серпні. Ароматична рослина. Застосовують у народній медицині.

Щодо амброзії полинолистої (*Ambrosia artemisiaefolia*), то вона також з родини айстрових, її називають пахно нехворощате. Однорічник, заввишки 50–180 см. Цвіте у серпні–жовтні. Занесений бур'ян. Сильний алерген у пору цвітіння.

Отже, можна зробити висновок, що полин однорічний – це і є нехворощ або нехворощ душиста, російська назва – польнь однолітня.

Іван ШЕЛЕНГОВИЧ

ВІДРЯДЖЕННЯ, ВИКЛИКАНЕ ГАЛАСОМ

Микола ОСТАШЕВСЬКИЙ

На початку листопада 2001 року до редакції надійшов лист з Полтавської області. Лист не з пропозицією, дописом чи просто оцінкою роботи, а лист-скарга. У редакції є такі листи-скарги, де пасічники просять розповісти про правові відносини з лісовим чи мисливським господарством, з податковою адміністрацією чи Державною автомобільною інспекцією. Цей лист пасічника-любителя М. І. Кравченка з смт Машівка Полтавської області починається словами: "Звертаюся до вас, щоб розповісти, які умови створені пасічникам в Полтавській області". А далі йдеться про Свято меду, що відбулося 11 серпня 2001 р. (про це вже друкувалося), а йому, члену товариства, не дозволили там торгувати медом. Тут п. М. Кравченко наголошує ось на чому: міська влада видала розпорядження про це свято, в якому дозволила членам товариства пасічників продавати мед. Були написані такі листи-скарги міській владі і управлінню сільського господарства та продовольства області і району.

Лист мав одну ідею: член товариства повинен мати право продавати мед на таких урочистих заходах, оскільки він у Полтаві дорожчий і його можна продати за один день.

Закінчується лист так: "...всі мої листи з Ради і сільгоспуправління все одно відправлені в товариство, і цей, мабуть, туди піде, але пишу, хапаючись за соломинку, розуміючи, що нічого не зміниш. 25.10.2001 р."

13 листопада 2001 р. редакція отримує листа, в якому товариство пасічників-любителів Полтавського району запрошує головного редактора "УП" бути присутнім на загальних зборах товариства, де разом з іншими організаційними питаннями буде розглядатися скарга п. М. І. Кравченка, який проживає в смт Машівка.

Збори відбулися 24 листопада 2001 р., на яких, крім цього питання, було заслухано звіт голови товариства Наталії Сенчук про його роботу в 2001 р. На зборах разом з пасічниками та представниками інших громадських об'єднань і засобів масової інформації також були: від місцевої державної адміністрації – начальник управління сільського господарства і продовольства Полтавського району О. А. Яковенко, від Полтавської міської державної адміністрації – заступник начальника Головного управління економіки і соціальних питань та захисту споживчого ринку О. Л. Затхей і консультант з питань взаємодії з об'єднаннями громадян та аналітичної роботи М. М. Нес-теренко. Представники влади були не через скаргу, а тому, що товариство добре співпрацює як з іншими організаціями, так і з міською адміністрацією.

Так, на зборах виступила і подякувала пасічникам товариства за постійну допомогу голова міського об'єднання дітей-інвалідів Катерина Іванівна Чудан.

25 листопада в міському театрі ляльок за сприяння членів товариства пасічників дітям-інвалідам накрито солодкий стіл (фото 1).

Вивчивши протоколи товариства, в яких вирішувалося питання участі у Святі меду, а також різні листи щодо цієї скарги, довідався, що листи М. І. Кравченка та С. В. Григоренка – обидва з смт Машівка, а також що для участі у святі було доручено підготувати шістнадцять активних членів товариства, які утримують не менше 10 бджолосімей. У пасічників М. І. Кравченка і С. В. Григоренка, згідно з довідками Машівської районної ветлікарні, – по п'ять бджолосімей.

У день зборів за допомогою пасічника В. Ф. Заварикіна, який спонсорував тран-

Фото 1. Полтава, 25.11.2001 р. Солодкий стіл для дітей-інвалідів

Фото 2. Начальник управління сільського господарства і продовольства Полтавського району О. А. Яковенко

писане слово скарги, що навіює песимізм, чи дієвий захід (збори, семінари, Свято меду тощо). Усім відомо, що тільки добрі діяння людей створюють оптимізм і ведуть до добробуту.

Збори проходили у приміщенні управління сільського господарства і продовольства Полтавського району, де був присутній начальник управління Олександр Андрійович Яковенко (фото 2), з яким довелося мені зустрітися в його робочому кабінеті й задати йому кілька запитань.

Ваші погляди на значення бджільництва у сільському господарстві.

Сім'я, де я народився і виростав, з діда-прадіда пасічницька. Дід, батько і мати працювали на пасіці, а я, коли мав час, завжди їм допомагав. Це було в основному під час літніх канікул або відпусток. Склалося моє життя так, що основна робота не давала мені змоги впритул і серйозно утримувати й розводити бджіл, а характер мені не дозволяє робити це як-небудь. Тому вулики і бджолосім'ї віддав у сільськогосподарський інститут. Мені радісніше, коли хтось вчасно догляне бджіл та допоможе їм, а я поки що виконуватиму основну серйозну роботу, захоплення ж – потім.

Значення бджіл у сільському господарстві знаю добре. 18 років працював економістом у колективних господарствах і управліннях. У 1997 році очолив велике господарство, яке колись мало чималеньку пасіку, але на той час було тільки дві бджолосім'ї. Як керівник, я розумів, що господарство повинно бути економічно ефективним. Одним із заходів підвищення ефективності господарства став розвиток колективної пасіки. Через рік прийнято нового пасічника, який дуже любить бджільництво і повністю віддається йому. Це Юрій Кузьменко. Куплено 10 бджолосім'ей. І вже у 2001 р., коли переходив в управління, пасіка господарства налічувала 42 бджолосім'ї.

Ваші плани як керівника управління на майбутнє у розвитку бджільництва в районі.

Силою кожного утримувати бджіл не примусиш, бо це нічого доброго не принесе. Тут потрібно сприяти людям, які хочуть і люблять бджіл, які роблять у своєму житті тільки добро, як і бджоли. Тут потрібна не сила, а шлях на основі пропозицій, розрахунків і переконань.

спорт, я відвідав М. І. Кравченка. З його слів, він у 2001 р., на час свята, утримував 6 бджолосім'ей і є членом товариства з січня 2001 року.

Скарги молодих членів товариства треба брати до уваги тільки для того, щоб поліпшити його роботу.

Щодо таких членів товариства, які проживають в іншому районі, та й у районному центрі, порада така: проявити ініціативу і почуття громадської відповідальності, знайти спільну мову з представниками влади для організації дієвого товариства пасічників, а в майбутньому організувати декілька таких заходів, як Свято меду або "Пасічники – дітям-інвалідам" (чи сиротам, ветеранам тощо).

Тільки тоді людина зможе оцінити, що складніше, потрібніше і благородніше:

Мені приємно, що одне із найкращих товариств – у нашому районі. Переконаний, що співпраця триватиме тільки у позитивному напрямі. Перший захід – управління надасть приміщення для постійної роботи ради товариства, що сприятиме координації дій між відповідними районними структурами в царині запилення бджолами сільськогосподарських культур, збереження бджіл від хімічних отруєнь, фізичного знищення, а також профілактики захворювань і вчасної ветеринарної діагностики.

Сьогодні Міністерство аграрної політики України значну увагу приділяє племінному розвитку тваринництва, у тому числі

бджільництву, а якщо району доручать створити племінну пасіку, то управління буде пропонувати зробити це на приватній основі на пасіці Сенчуків, оскільки вся їхня родина любить бджіл і багато працює на громадських засадах для розвитку і пропаганди бджільництва не тільки в районі, але й в Україні.

А тепер уявімо собі, що в кожному районі є такі керівники сільського господарства, які йдуть назустріч пасічникам, тоді, напевне, були б і товариства, і велика пропаганда на державному рівні значення бджільництва в народному господарстві країни.

Фото автора

ТУТ ГОТУЮТЬ СПЕЦІАЛІСТІВ З БДЖІЛЬНИЦТВА

Т. М. ПИСАРЕНКО,

заступник директора Гадяцької однорічної сільськогосподарської школи

Гадяцька однорічна сільськогосподарська школа – один з провідних навчальних закладів України в підготовці бджолярів.

Її організовано в 1932 р. як районну колгоспну школу, що готувала спеціалістів масової кваліфікації для сільськогосподарського виробництва – завідувачів ферм, техніків-рільників та пасічників, яких посилали на роботу в колгоспи Гадяцького району. Строк навчання спочатку був 6 місяців, а з 1934 р. – один рік.

У 1936 р. на її базі створено однорічну сільськогосподарську школу, яка вже обслуговувала всю Полтавську область. Учні набирали за розгорнутим планом відділу кадрів обласного управління сільського господарства.

Основним завданням школи була підготовка техніків-рільників. Після її закінчення учнів, що успішно завершували навчання, направляли на роботу дільничними агрономами в МТС, техніками-рільниками та головами колгоспів.

З вересня 1940 р. школу перевели на дворічний термін навчання. В ній навчалося 200 учнів – передових виробників сільського господарства. Того ж року за високі показники в підготовці спеціалістів та в роботі допоміжного господарства школа взяла участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці. У

1941 р., коли почалася війна, вона припинила своє функціонування.

Після звільнення території від німецьких загарбників у 1944 р. Гадяцька однорічна сільськогосподарська школа відновила свою роботу. Термін навчання становив один рік. Цей навчальний заклад фінансувало Міністерство сільського господарства України. Але після війни матеріально-технічна база була недостатньою, і землю, що належала школі, передали колгоспам, а тому підготовку техніків-рільників перевели в Золотоношу. На клопотання директора школи їй виділили сад, пасіку, ввели нові профілі в підготовці кадрів. З 1947 по 1963 р. школа готувала спеціалістів масової кваліфікації за розгорнутим планом обласного управління сільського господарства: техніків-садівників, техніків-плодоовочівників, техніків-пасічників, лісівників, майстрів з переробки продукції овочівництва та плодівництва.

Для поглибленого вивчення садівництва учні школи заклали помологічний сад зерняткових порід з 20 різних сортів, який нині перебуває в стані промислового плодоношення. Площа саду 10 га (тепер він підпорядкований філіалу Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича).

У 1963 р. у зв'язку з переведенням Української дослідної станції бджільництва в

м. Гадяч робота школи припинилася, а в 1969 р. її відновили. Тепер у ній є денне і заочне відділення, на яких готують пасічників-матковивідників, техніків-пасічників, садівників, пасічників для всіх областей України. На прохання лісгоспу планується відновити підготовку лісників та егерів.

Розміщена школа в двоповерховому будинку з напівпідвальним приміщенням, у якому розташовані їдальня на 40 місць, столярна майстерня, забезпечена достатньою кількістю столярного інструменту для роботи і набуття практичних навичок, спортивна кімната з тенісним та більярдним столами й сучасними тренажерами. Добре обладнано кабінети бджільництва, економіки, садівництва, музей. У бібліотеці з читальним залом налічується 9 тис. примірників наукових видань і підручників. Школа має багаторічні традиції співробітництва з науковими інститутами, пасічницькими підприємствами в Україні та за рубежом, зокрема з філіалом Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича та Гадяцьким воскозаводом, де заняття відбуваються в добре обладнаних лабораторіях, майстернях, цехах. Така співпраця сприяє поліпшенню професійної підготовки учнів. Для потреб практичного навчання використовують пасіку з 350 бджолиних сімей.

Очолює педагогічний колектив кандидат біологічних наук А. І. Черкасова, чудовий організатор і спеціаліст, висококваліфікований, ерудований педагог, яскравий лектор, що вміло поєднує теорію з практикою. А. І. Черкасова розробила державні стандарти на продукти бджільництва. За результатами проведених дослідів видано рекомендації щодо масового виробництва і переробки квіткового пилку, боротьби з восковою міллю, технології виробництва продуктів бджільництва та захисту бджіл від отруєння пестицидами. Антоніна Іванівна має більше 80 наукових праць, винаходи. Тільки за останні п'ять років з її участю видано такі посібники: "Словарь-справочник по пчеловодству", "У саду, на городі, пасіці", "Календар пасічника". За сумлінну багаторічну працю А. І. Черкасову нагороджено орденом Дружби народів, медаллю "Ветеран праці", срібною медаллю ВДНГ СРСР.

У школі працює 11 викладачів, з них два кандидати наук.

Уже 32 роки викладає в Гадяцькій однорічній сільськогосподарській школі Василь Євдокимович Тулинський. Його предмет – кормова база бджільництва. Василь Євдокимович досконало знає свою справу, працює творчо, і учні, і їхні батьки поважають його за самовіддану й результативну роботу. Цей педагог враховує індивідуальність кожного учня, тримає в полі зору кожну подію в житті учнівського колективу. Багато часу й праці вкладає в колекційний розсадник медодайних рослин.

29 років свого життя віддала підготовці спеціалістів у галузі бджільництва Лідія Григорівна Хижа. Вона виробила власний стиль роботи: вміє дохідливо, емоційно викласти новий матеріал за програмою. На уроках домагається свідомого засвоєння матеріалу. Готує й проводить тематичні вечори з предметів, які викладає.

Понад чверть століття працює викладачем Володимир Іванович Писаренко. Має високу науково-теоретичну підготовку, відмінно знає спеціальні предмети з бджільництва, досконало володіє методикою викладання. Завдяки глибоким знанням у бджільництві, загальній ерудиції та працьовитості користується великим авторитетом серед учнів.

Багато років викладають бджільництво в школі Василь Дмитрович Хижа, Петро Олексійович Губа, Василь Онисимович Пушко, Надія Павлівна Малушенко. Це добре обізнані, вимогливі педагоги і водночас доброзичливі наставники, їх шанують і учні, і колеги.

Поповнився педагогічний колектив і молодими висококваліфікованими спеціалістами, які мають вищу спеціальну освіту і практичний досвід роботи на пасіці. Це, зокрема, Л. С. Губська, С. І. Льовіна, Т. Р. Мельник, Н. В. Пахолок.

З 1947 по 2000 р. школа підготувала 6219 спеціалістів масової кваліфікації. З них пасічників-матковивідників – 910, техніків-пасічників – 2673, пасічників – 978, садівників – 46.

У кожному навчальному закладі є якась своя особливість. Тут така: тісний зв'язок з Інститутом бджільництва ім. П. І. Прокоповича, бджолорозплідниками України, Гадяцьким бджолопідприємством.

Виховувати працюю – це основне правило в школі. Учні з першого дня

в школі починають працювати на пасіці. Вчать виготовляти годівниці для бджіл, збивати рамки, робити нуклеуси, ремонтувати вулики. Під керівництвом викладачів, наукових співробітників, досвідчених пасічників-наставників учні виконують весь цикл робіт з догляду бджолиних сімей, беруть активну участь у проведенні дослідів, самостійно виводять маток, відбирають бджолину отруту, збирають обніжжя, прополіс, формують нові бджолині сім'ї, пакети.

З числа випускників школи вийшло багато відомих організаторів сільськогосподарського виробництва, наукових співробітників, передових пасічників. У 1955 р. закінчив школу Василь Григорович Перепелиця. Працював у Котелевському районі й одержував по 50–60 кг товарного меду на одну бджолосім'ю, за що й нагороджений орденом Леніна. Свою справу й знання передав синові.

Частим і бажаним гостем в учнів був випускник 1956 р. Іван Іванович Комишан.

У 1960 р. закінчив нашу школу Володимир Архипович Пізніченко, який продовжив навчання в Полтавському сільськогосподарському інституті. Нині очолює Гадяцький плодородсадник.

У 1970 р. закінчив школу нині передовий пасічник Полтавщини Іван Васильович Таран. За досягнуті високі результати нагороджений медаллю "За доблесну працю" та має сімнадцять похвальних грамот.

Надія Павлівна Малушенко, старший науковий співробітник відділу розведення й утримання бджіл філіалу Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича, як випускниця школи постійно підтримує зв'язок з її учнями. Часто читає цікаві лекції, інформує

про новинки, залучає учнів до проведення дослідів.

Колишній випускник Гадяцької однорічної сільськогосподарської школи Василь Антонович Гайдар працював пасічником у колгоспі ім. Куйбишева Миргородського району. Роботу поєднував з навчанням у Полтавському сільськогосподарському інституті. Після його закінчення працював на Українській дослідній станції бджільництва, потім перейшов на викладацьку роботу в Гадяцьку однорічну сільськогосподарську школу, де виконував обов'язки завідувача методичного кабінету. Нині В. А. Гайдар – кандидат сільськогосподарських наук, очолює в Мукачевому відділ селекції і репродукції карпатських бджіл Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича.

Багато наших випускників працювали пасічниками і продовжували навчання в технікумах, інститутах, одержали спеціальність зоотехніка-пасічника, вченого зоотехніка. Це, зокрема, Руслан Величко, Наталія Сенчук, Юрій Сенчук, Василь Вареник, Надія Вареник, Надія Кучер, Олена Будник, Володимир Куркін, Олександр Ладика, Олег Коновал, Володимир Білокінь.

У своїй роботі ми прагнемо здійснювати на практиці підготовку справжнього спеціаліста, який відповідав би вимогам не тільки сьогодення, а й завтрашнього дня.

Шановні друзі! Хто має бажання познайомитися з цікавим світом бджіл і здобути такі добрі професії, як пасічник-матковивідник, технік-пасічник або садівник, запрошуємо до нас на навчання.

Наша адреса: вул. Замкова, 1,
м. Гадяч, Полтавська обл.

ЗУСТРІЧІ НА ПОЛТАВЩИНІ

У ВАТ "Нектар"

На Полтавщині, як і в усіх областях та містах, було обласне об'єднання "Полтавбджолопром". Уперше відвідав це підприємство 1992 року, коли ще воно було багате, а очолював колектив Микола Сіренко. У його приміщеннях був робочий кабінет голови обласного товариства

Микола ОСТАШЕВСЬКИЙ,
головний редактор

бджолярів-любителів Олексія Сенчука. Це підприємство, як і інші, своєчасно не оцінило дій реформ в аграрному секторі народного господарства і опинилося на грані банкрутства.

У 1996 році директором став Анатолій Якович Маланчук, який вже мав організаційські навички керівника, оскільки працю-

вав на різних посадах організацій і управління сільського господарства.

Перший крок нового керівника – зміна форми власності підприємства: з державного на акціонерне під назвою ВАТ "Нектар".

Дуже часто можна було зустріти А. Я. Маланчука і завідувача Чутівського розплідницького опорного пункту наукового співробітника Лідію Яківну Маланчук на різних пасічницьких форумах у Києві, і не тільки як гостей, але і як активних учасників цих заходів (див. стор. 2 обкл.).

Під час зустрічей у Києві довідався, що проблеми у ВАТ "Нектар" – такі ж, як і у всього нинішнього українського бджільництва, але результати діяльності – прибуткові.

Ось і зустріч у Полтаві з А. Я. Маланчуком у головній крамниці (див. стор. 2 обкл.), де пасічник може придбати все необхідне для догляду бджіл. Друга зустріч відбулася на території ВАТ "Нектар", де зразу кидається в очі все нове, чого не було 1992 року. Це і будівництво нових виробничих споруд, приміщень, і спорудження стели, в якій має бути вмонтована ікона святих Зосима і Саватія. Як і стелу, так і фасад будівель прикрашають металоконструкції у формі щільника. Руками працівників "Нектару" збудовано також новий гараж. Анатолій Маланчук розповів, що в першій половині 1990-х рр. унаслідок реформування колгоспів на Полтавщині різко зменшилася кількість бджолосімей, але в останні роки є позитивні зрушення, насамперед – це збільшення кількості бджолосімей у господарствах різної форми власності.

За його прогнозами, на Полтавщині у 2002 році буде близько 220 тис. бджолосімей. Такий перспективний розвиток бджільництва вимагає нових промислових технологій утримання бджіл, і ВАТ "Нектар" повинен працювати так, щоб задовольняти всі потреби цього розвитку. На його думку, у першу чергу пасічників потрібно забезпечити добрими плідними бджоломатками.

Над цим завданням почав працювати Чутівський бджолорозплідник з вирощування маток української породи бджіл, і за 2000 рік у касу підприємства від реалізації маток влилася значна сума коштів.

А. Маланчук вважає, що Полтавщина повинна бути зоною розведення у господарствах різної форми власності тільки бджіл української породи.

Для забезпечення пасічників Полтавщини на підприємстві вже діє сучасний столярний цех, який виготовляє вулики, рамки і годівниці. Планують у нововідбудованих приміщеннях створити цех з переробки та фасування бджолопродукції. Планів добрих багато, але, за словами А. Маланчука, для реалізації їх потрібно солідні кошти, які спочатку треба заробити, а пізніше пустити у справу. Для всього потрібне бажання, витримка, час–кошти–час.

На мій погляд Анатолій Маланчук добре розуміє справу з поширення інформації, яка сприяє підвищенню знань пасічників, оскільки одним із перших відгукнувся на пропозицію редакції і закупив під реалізацію у торговельних точках ВАТ "Нектар" 100 книг В. П. Поліщука "Бджільництво".

У школі

Зустрів мене у Гадячі на автовокзалі Геннадій Озерський, який багато років працював на воскозаводі і вважається в Україні одним із кращих майстрів виго-

Гадяцька однорічна школа пасічників. Перед учнями виступає Г. Озерський. Ліворуч завідувач навчального процесу Т. Писаренко

Педагог Світлана Іванівна Льовіна з учнями школи

товлення вощини. На моє прохання відвідали Гадяцьку однорічну школу бджільництва, де зустрілися з учнями та педагогічним колективом. Зустріч була цікава і відбулася у формі запитань і відповідей. Крім відповідей на запитання мені довелося ще розповісти коротко про історію журналу, його діяльність сьогодні і на перспективу. Звичайно, що ми побували і в класах школи.

На воскозаводі

В Україні вже кілька років вважається найліпшою вощина, яку виготовляють на Гадяцькому воскозаводі – єдиному такого профілю у країні.

Особисто довелося побувати на заводі у 1992 і 1993 рр. Хоч завод тоді, як і всі промислові підприємства, був у скрутному становищі, але верстати працювали і можна було побачити і потримати славнозвісну вощину. Завод був на грані закриття. У 1994 р. колектив очолив Геннадій Озерський, який працював на цій посаді до 2000 р. Сьогодні Г. Озерський пенсіонер і приватний підприємець у бджільництві і планує створити цех з виготовлення вощини та інших виробів з воску.

З 2000 р. трудовий колектив воскозаводу очолює Петро Андрійович Харлан, з яким була зустріч у його кабінеті, де він розповів, що завод у зв'язку з капітальним ремонтом не працює. Але у 2001 р. виготовив найбільше за останні роки вощини – 221,5 т і запланував

на 2002 р. 250 т. Крім вощини виготовляє свічки, вулики, рамки, годівниці, переносні ящики тощо.

Аналізуючи роботу заводу за останні роки, Петро Андрійович зробив висновок, що великої шкоди заводу завдано переведенням його з державного підприємства в акціонерне товариство. Він ска-

зав: "Завод повинен бути державним, належати трудовому колективу, а не окремим акціонерам".

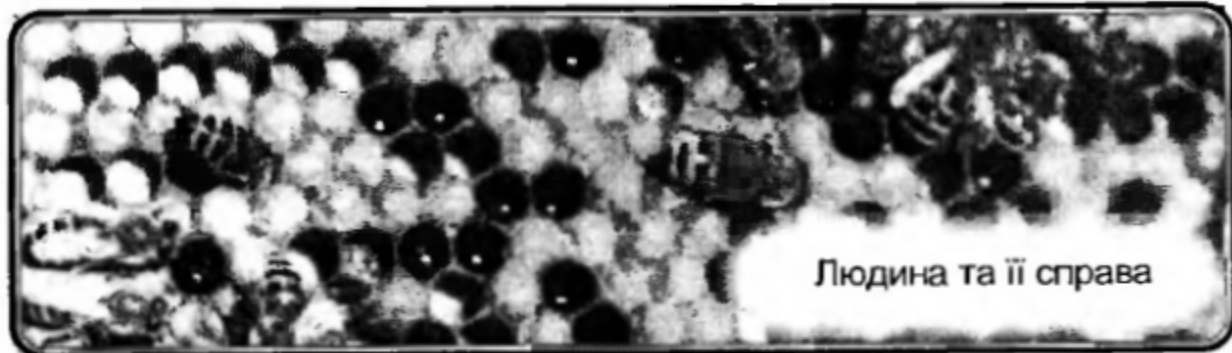
Як буде далі працювати завод, побачимо. А я, порівнявши те, що побачив на заводі, з 1992 роком, скажу: як завод мав сірий, неохайний вигляд, таким і залишився. Виникає питання: чому за останні роки, коли завод так добре працював, не приділялося уваги санітарії, культурі праці

Голова ВАТ "Гадяцький воскозавод" П. А. Харлан

та зовнішньому вигляду цехів і території? Адже завод єдиний в Україні і повинен мати не тільки славу доброї вощини, але й високу культуру виробництва, чистоту і вигляд як у цехах, так і ззовні. Можливо, капітальний ремонт ці вади ліквідує?

Фото автора, м. Гадяч, листопад 2001 р.

Людина та її справа

І МЕД, І ХЛІБ

Микола ДМИТРА,
член Національної спілки журналістів

Скільки б працівникам редакції не доводилося бути на Полтавщині, зокрема брати участь у заходах, організованих Полтавським районним товариством, завжди переконувалися, що пасічники мають підтримку від державних посадових осіб. Один з них – Василь Іванович Степенко. Колись працював головою КСП ім. Воровського, потім був обраний народним депутатом Верховної Ради України, тепер начальник Головного управління сільськогосподарства і продовольства Полтавської обласної державної адміністрації. Під час чергової зустрічі відбулася з ним розмова.

М. Д. *Василю Івановичу, в останні роки Ви активно сприяєте і допомагаєте Полтавському районному товариству. Що Вас надихає на такі справи?*

В. С. Моє життя пов'язане з селом, тривалий час очолював КСП ім. Воровського, що на Полтавщині. Жив і спілкувався з людьми нелегкої хліборобської праці, завдяки зусиллям яких маємо і хліб, і до хліба. Відтак є надія на те, що саме завдяки праці селянина-трударя міцнітиме, квітнучиме наша незалежна українська земля, полита кров'ю й потом славетних пращурів, серед яких є багато пасічників.

Пасічники не просто люди, що утримують бджолосім'ї для поліпшення свого сімейного добробуту через отримання цінних бджолопродуктів. Бджоли, збираючи нектар, впливають на збільшення врожаїв ентомофільних культур, а при інтенсивному запиленні поліпшують якість насіння і плодів, смакові й поживні характеристики кормових рослин, що, у свою чергу, сприяє збільшенню виробництва необхідних для наших людей продуктів харчування.

Начальник Головного управління сільськогосподарства і продовольства Полтавської обласної адміністрації Василь Іванович Степенко

М. Д. *Чи порушуються в управлінні питання перспективного розвитку галузі бджільництва як важливої ланки сільськогосподарства?*

В. С. На мій погляд, не так давно Міністерство аграрної політики України допустило помилку, коли при реформуванні сільськогосподарства ліквідувало Укрбджолопром. Відповідно при обласних і районних управліннях сільськогосподарства були скорочені посади спеціалістів бджільництва. Це було, але тепер міністерством розроблений план перспективного розвитку племінного тваринництва в областях України, зокрема, важливого значення там надається й бджільництву.

М. Д. *Ваша думка: хто в області повинен координувати дії в галузі бджільництва як невід'ємної частини агропромислового комплексу?*

В. С. Наскільки мені відомо, є Спілка пасічників України і, відповідно, є такі організації в областях і районах. Це ті структури, що свого часу були створені на базі товариств бджолярів-любителів. В останні роки колишні державні обласні бджолопроми стали майже приватними, а також створилися інші приватні підприємства у галузі бджільництва.

На мій погляд, в області повинно бути об'єднання (спілка, асоціація чи корпорація), не так важливо, як воно буде називатися, але щоб активно працювало над координацією і проведенням відповідних заходів, навіть із залученням державних структур.

Це завдання вже назріло і потребує сприяння на державному рівні.

М. Д. Сьогодні надходить багато скарг від пасічників України про незадовільну роботу районних ветеринарних підприємств, особливо у тих районах, де ветеринарне обслуговування платне. Як вирішуються ці питання на Полтавщині і яку допомогу

цьому надає управління сільського господарства?

В. С. Управління ветеринарному обслуговуванню надає особливої уваги. Скарг від населення, зокрема від пасічників, стосовно роботи державних ветеринарних підприємств нема. Ветеринарне обслуговування, діагностику захворювань бджолосімей підприємства виконують безкоштовно.

Щодо цього хочу висловитися так: "Є проблеми, треба їх вирішувати спільно".

Водночас було б дуже добре, якби в усіх районах і містах області пасічники об'єднувалися в спілки і працювали так, як Спілка пасічників Полтавського району, головою якої є Наталія Дмитрівна Сенчук. Якщо б скрізь так працювали спілки, тоді вони і мали б підтримку державних місцевих структур, як у м. Полтаві. Хотів би побажати кожному керівнику відповідної організації наснаги і праці, як казав поет, та місцина,

*Де праця вогняна й солодкий піт з чола,
Там і столиця, хоч і розміром мала.*

XXXVII Міжнародний конгрес з бджільництва "Апімондія-2001" Південно-Африканська Республіка, 28 жовтня – 1 листопада 2001 р.

У конгресі взяли участь понад 600 делегатів.

Треба зауважити, що головне спрямування стендів і виставкових залів зводилося до такої тематики: технічні винаходи пасічницького характеру, нові продукти бджільництва, матеріали для упакування і реклами, фільми, відеокасети, слайди, дидактичний матеріал про бджільництво, книжки і компакт-диски з бджільництва, поштові марки, часописи і газети на пасічницьку тематику, сторінки в Інтернеті про професіоналів та аматорів-бджолярів.

Серед трьохсот виступів та повідомлень опубліковано п'ять повідомлень автора цих рядків у комісіях з апітерапії та технології бджільництва і пасічницького устаткування, а також повідомлення В. А. Гайдара про біологію бджоли.

Для Африки, природно, конгрес має неабияке практичне значення, а для делегатів з Європи став музеєм для спогаду історії розвитку бджільництва. З трьох тисяч бджолярів ПАР, що утримують 90 тис. бджолосімей, причому багато у підвісних (на деревах) плетених або виготовлених із тонкої пластикової фанери вуликах, які не закривають плечики щільників, 18 тис. бджолосімей використовують для запилення садів, 20 тис. – для запилення гібридного соняшнику. Головне призначення бджільництва Африки, і зокрема ПАР, – запилення сільськогосподарських культур, і цьому питанню серйозна увага приділяється з боку міністерств сільського господарства багатьох країн Африки.

XXXIX конгрес "Апімондії" відбудеться в 2005 році в м. Дубліні (Ірландія).

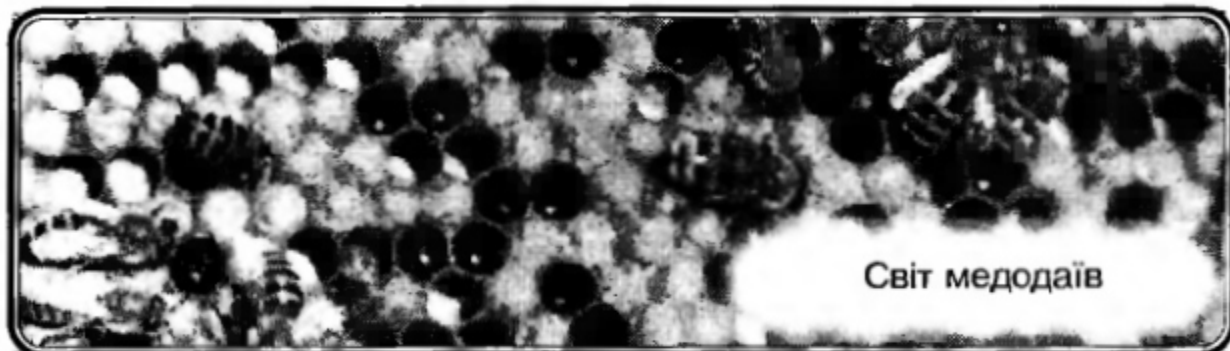
Микола УЛЬЯНИЧ, фото автора

Гонорар – на розвиток журналу

VI Азіатська міжнародна конференція з бджільництва відбудеться 24 лютого – 1 березня 2002 року, м. Бангалора (Індія). Бажаючим взяти участь звертатися: Микола Ульянов, в.с. 300, Київ-2, 02002 Україна.

Тел. (044) 517-72-09, факс (044) 517-83-78

E-mail: ulyanich@svitonline.com

ПЕРСПЕКТИВНІ МЕДОДАЇ

Полтавський філіал Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича пропонує увазі читачів цикл матеріалів про інтродуковані та маловідомі медодайні рослини.

Ці матеріали міститимуть монофлорну характеристику рослини, місце їхнього походження, технологію вирощування, показники цукрової та пилкової продуктивності, а також рекомендації щодо використання їх у фермерських та приватних господарствах.

Колективним, фермерським і приватним господарствам буде економічно вигідно вводити такі культури в додаткові посіви. Їх можна висівати на неугіддях, на землях, які мало пристосовані для вирощування культурних рослин. Використовують дані рослини в комплексі: як багате джерело нектару і пилку для бджіл, як гостродефіцитні лікарські рослини, як кормові культури для тварин та з декоративною метою.

ЛЕВЗЕЯ САФЛОРОПОДІБНА

Л. М. Солошенко,
зав. лабораторії

Левзея сафлороподібна (*Rhaphonticum carthamoides*) (див. с. 4 обкл.), родина складноцвіті (Compositae), походить з Алтаю. Народні назви: рапонтікум, мараловий корінь, великоголовник, оленяча трава, оленячий корінь, маралова трава.

В умовах Лісостепу це багаторічна трав'яниста рослина, коренева система якої складається з добре розвиненого кореневища і тоненького коріння. Вона має просте малорозгалужене стебло, прикоренево-черешкові стеблосидячі фіолетові, зібрані у великі кошики квіти.

Левзея – рослина помірного клімату, яка добре прижилася в наших умовах і гарно переносить зиму. Насіння починає проростати при температурі 5–6°C. При оптимальній температурі 12–20°C насіння проростає на 4–6-й день.

У перший рік життя рослина утворює розетку прикореневих листків, цвіте і плодоносить – з другого року життя. Трива-

лість періоду від початку відростання до початку цвітіння – близько 50 днів, до початку дозрівання насіння – близько 75 днів.

Левзея має тривалий період цвітіння (40–45 днів). Її посіви дуже інтенсивно відвідують бджоли, особливо в період масового цвітіння – до 40 бджіл на 5 м² за 1 хв спостережень.

Середня кількість цукру в нектарі однієї квітки коливається від 0,097 до 0,589 мг, що залежить від погодних умов (при холодній і вологій погоді цей показник зменшується). Найбільша кількість цукру в нектарі виділяється у другій половині дня – з 14 до 18 години. Цукрова продуктивність левзеї сафлороподібної – від 50 до 70 кг/га. Середня кількість пилку однієї квітки коливається в межах 0,123–0,180 мг, а пилкова продуктивність становить у середньому 60 кг/га.

Незважаючи на те, що левзея сафлороподібна має невисоку цукрову та пилкову продуктивність, її використовують для закриття безвзяткових періодів як ранній медодай, цвітіння котрого починається в травні і триває більше місяця.

Левзея сафлороподібна має широкий спектр використання не тільки у бджільництві, а й в інших галузях народного господарства, зокрема у тваринництві – як цінна кормова культура, у народній медицині – як засіб для збудження нервової системи, підвищення працездатності при фізичному та розумовому перевантаженні. З лікувальною метою використовують кореневища левзеї. Збирають їх у вересні–жовтні. Викопані кореневища очищають від землі і залишків стебел, швидко промивають і висушують у теплих приміщеннях, на відкритому повітрі або в сушарках при температурі 50–60°C; великі і товсті кореневища можна розрізати на шматки.

Левзея дуже вимоглива до ґрунту: він має бути родючим, добре дренованим і легким за механічним складом. Найкращі попередники – озимі зернові, які йдуть по добре удобреному пару або пласту багаторічних трав. Після левзеї розміщують ярові зернові або кормові культури.

Основна підготовка ґрунту полягає в лушенні стерні, глибокій зяблевій оранці на 25–27 см, якщо оранковий шар менший, проводять ґрунтозаглиблення. Ранньовесняна підготовка ґрунту починається з боронування зябу у два сліди, передпосівної культивування на 4–6 см з одночасним боронуванням і прикочуванням перед сівбою.

Під основну оранку вносять 30 т/га напівперепрілого гною і $N_{60}P_{60}K_{60}$. Плян-тації першого року життя підживлюють у фазі розвинутої розетки мінеральними добривами з розрахунку $N_{30}P_{60}K_{30}$. Пере-хідні посіви підживлюють навесні тими ж дозами добрив, що і при першій міжряд-овій культивуванні. Разом з насінням вносять 30–40 ц/га гранульованого суперфосфату.

Розмножують левзею насінням. Термін сівби – ранньовесняний. Насіння страти-фікують протягом 20–30 днів при темпе-ратурі близько 1°C. Сіють сівалкою СКОН-4,2, ширина міжрядь 45–60 см, глибина сів-би 2–3 см, норма висіву насіння першого класу 20–25 кг/га. Для протруєння на-сіння використовують препарат ТМТД (2–3 г/кг).

У перший рік рослини дають тільки розетку прикореневих листочків, цвітіння і плодоношення починається з другого року.

Догляд посівів складається з міжряд-кових розпушень, прополювань, підгодівель і боротьби зі шкідниками і хворобами. На перехідних плантаціях рано навесні проводять боронування, прибирають і ви-возять з поля торішні рослинні рештки.

ВАТОЧНИК СИРІЙСЬКИЙ

І. В. Губська,
мол. наук. співробітник

Ваточник сирійський (*Asclepias syriaca* L.) з родини ластовневих (*Asclepiadaceae*) (див. с. 4 обкл.) походить з Північної Америки. Народні назви – ласточник, ескулапова трава.

В умовах Лісостепу України – це ба-гаторічна трав'яниста рослина. Стебло прямостояче, нижня частина його чотири-гранна, поступово переходить в округлу і, потоншуючись, закінчується однією, рідше двома-трьома верхівками. Висота стебла 0,5–1,5 м. Листки короткочерешкові, світ-ло-зелені, великі, еліптичні або довгасто-еліптичні. Довжина листків у більшості рослин 10–20 см. Листя схоже на молоді листки фікуса, але у ваточника ніжніші й без воскового нальоту.

Квіти дрібні, запашні, брудно-рожевого кольору, зібрані у зонтикоподібні суцвіття. Останніх на кожному стеблі від 1 до 12. У суцвітті від 42 до 86 квіток. Пелюстки віночка квітки ваточника разом із чашо-листками відхилені донизу, а в центрі квіт-ки є 5 блідо-рожевих лійкоподібних нектар-ників, які часто вважають за пелюстки віночка. У кожній такій лійці міститься більше 3 мг нектару, а у п'яти лійках – до 15 мг. Одна квітка функціонує протягом 8 днів. Цвіте ваточник у червні–вересні. Тривалість цвітіння 25–30 днів.

Насіння ваточника сирійського розмі-щене в коробочці. Плід рослини за фор-мою нагадує тіло ластівки (звідси і друга назва рослини – ласточник). Дозріваючи, коробочка тріскається по всій довжині, і з неї виступають шовковисті, ватоподібні

нитки-летючки. В суху погоду вони підхоплюються вітром, але під тягарем насіння падають недалеко від материнської рослини. Основна маса насіння залишається в коробочці, де намокає і загниває.

Цукрова продуктивність рослини залежить від природно-кліматичних умов місцевості, ґрунту, віку насаджень тощо, але, незважаючи на ці фактори, медозбір з ваточника завжди добрий, тим більше що під час цвітіння даної культури бджолині сім'ї завжди бувають сильні.

Так, одна квітка ваточника виділяє від 33 до 45 мг нектару і відповідно містить від 12,4 до 29,6 мг цукру в нектарі. Нектар виділяється протягом усього дня при температурі не нижче 12°C. Ваточник – цінний медодай. В умовах лісостепової зони України цукропродуктивність посівів ваточника коливається від 110 до 200 кг/га. Мед з ваточника дуже густий, світлий, іноді жовтуватий, пряного аромату і чудовий на смак, відзначається високою якістю. Кришечки на щільниках бувають перламутрово-білі. В суху, спекотну погоду мед стає дуже густий і важкий і без попереднього нагрівання відкачується погано.

Пилок ваточника для бджіл важкодоступний, його зерна з'єднані перетинчастими тяжами, за які бджоли часто чіпляються і важко звільняються. Але великого практичного значення це не має.

Бджоли відвідують квіти ваточника з раннього ранку до пізнього вечора. На одному суцвітті постійно працює до десятка бджіл.

Як кормова культура рослина не використовується, оскільки містить отруйний молочний сік, здатний викликати смертельне отруєння тварин.

Росте ваточник сирійський по трав'янистих місцях і степових схилах, біля будинків, у квітниках. Зустрічається по всій території України.

Ваточник – багаторічна рослина і на одному місці може рости більше 10 років. Розмножується насінням, кореневими живцями і живцями верхівок молодих пагонів.

Насіння висівають у холодний парник навесні, воно сходить на 8–10-й день, а

через 2–3 тижні сіянці висаджують на місце постійного росту. Глибина загортання насіння 2 см. Найбільш поширений посів у шкілку, з якої, в міру росту, протягом кількох років вибирають найбільш розвинені рослини і висаджують на постійні місця. Ширина міжрядь і відстань між рослинами 25 см.

Розрахункова потреба насіння при висіванні на постійну площу – до 0,7 кг/га, при сівбі в шкілку – до 4,6 кг/га.

Дозрівання насіння в середньому настає через 90 днів після закінчення цвітіння і залежно від кліматичної зони припадає на кінець вересня–жовтень.

При сівбі насінням цвітіння починається на 2–3-й рік. З кореневища, висадженого восени, рослина зацвітає в червні наступного року, навесні – через рік.

При розмноженні живцями ваточник тільки перші два роки потребує стандартного обробітку і поливу, якщо недостатньо опадів. У подальші роки укорінений багаторічник не вимагає особливого догляду і родючих ґрунтів. Ваточник заглушує бур'яни, навіть такі агресивні, як пирій повзучий, будяк тощо.

Швидкість розселення рослини від початкового місця росту становить щорічно 1,5–2 м.

Там, де росте ваточник сирійський, закріплюються узбіччя доріг, рослина попереджає збільшення ярів, водомий. Кореневище його настільки глибоко проникає в ґрунт, що ні перекопування, ні оранка не здатні знищити культуру. Залишки кореневищ з глибини дають рясні паростки.

Ваточник використовують як технічну культуру: стебла переробляють на волокна, які йдуть на виготовлення мотузки, грубих тканин, а також для виробництва паперу. З летючок насіння можна виготовляти утеплювальні подушки.

Ваточник сирійський рекомендують висаджувати на ділянках біля пасік, що добре забезпечить бджолині сім'ї взятком.

ПРАКТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ ПАСІЧНИКАМ

Пропоную плідні матки у травні–серпні.
Аркадій Павлович Большаков.
Тел. (044) 457-29-94

Продам у квітні–травні 4–6-рамкові пакети бджіл карпатської породи. Ціна договірна.

78134 Івано-Франківська обл., Городенківський р-н, с. Михальче, Михайло Онуфрійович Луговий.

Тел. (03430) 4-02-70

Пропоную рамки для вулика-лежака, інші – за домовленістю, а також співробітництво з магазинами і пасічниками. Можливий бартер на бджолосімі.

75014 Херсонська обл., Білозерський р-н, с. Радянське, вул. Робоча, 48, Олександр Костянтинівич Урупа.

Тел. (05547) 5-62-08

Приймаю замовлення на реалізацію щільникових і безщільникових пакетів бджіл, маток української степової породи, меду, прополісу, пилку, насіння лікарських медодайних рослин.

18015 м. Черкаси, вул. Гоголя, 330/30, кв. 235, Геннадій Петрович Суденко.

Тел. (0472) 41-60-51 (після 18 год)

Агропромислова фірма "Кримбджолородукт – XXI століття" надсилає поштою і реалізує на місці:

– плідні матки карпатської та української степової порід бджіл (травень–липень);

– препарати для лікування та профілактики хвороб бджіл, біостимулятори;

– вощину на рамку 230 мм і 300 мм;

– роздільні решітки на 10 і 12 рамок для багатокорпусних вуликів;

– книги і відеофільми з питань бджільництва;

– лицеві сітки, пасічницькі костюми, інший бджолярський реманент.

Виготовляємо вощину з воску замовника (реєстраційне свідоцтво №0123) або обмінюємо вощину на віск (за 1 кг воску – 900 г вощини), доплата 0,8–1,2 грн (залежно від кількості зданого воску). Постійним замовникам і оптовим покупцям значні знижки.

Висилаємо насіння ехінацеї.

Купуємо мед, віск, пилку, прополіс за договірними цінами. Запрошуємо до співпраці пасічників з виробництва щільникового меду.

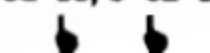
Магазин "Пасіка", пр. Леніна, 52,
м. Євпаторія 97404.

Тел. (06569) 2-55-31 (до 8 год і після 19 год)
6-03-73 (з 8 до 19 год щоденно)

Продаю бджолосімі, пакети бджіл карпатської породи, а також мед з білої акації з Канівського району.

Житомирська обл., Ружинський р-н, с. Огіївка, Леонід Михайлович Савіцький.

Тел. (04138) 9-52-53, 9-52-51

Продам у квітні–травні 4–5-рамкові пакети бджіл – 40 штук.

Вінницька обл., Іллінецький р-н, с. Володимирівка, Олександр Миколайович Салюк.

Тел. (04345) 2-56-51

Продам навесні бджолосімі, пакети на даданівську, багатокорпусну, українську рамки, а також пилку, мед, пергу, прийому оптове замовлення на маточне молочко.

23700 м. Гайсин, пров. Гурвича, 5, Володимир Євдокимович Демидик.

Тел. (04334) 2-92-48

Продам джентерський щільник для виведення маток. Конструкція 1992 р., виробництво фірми КАГ (Німеччина). Є інструкція.

Полтавська обл., м. Решетилівка, вул. Кірова, 54, Сергій Йосипович Чубуков.

Тел. (05363) 2-34-46

Пропоную бджоломатки і пакети бджіл карпатської породи.

89625 Закарпатська обл., Мукачівський р-н, с. Великі Лучки, вул. Дружби, 15, Юрій Юрійович Хома.

Тел. (03131) 6-10-50

Продам у травні пакети бджіл, плідні матки карпатської породи, маточне молочко і пристрій для збирання бджолоїної отрути.

89300 Закарпатська обл., м. Свалява, вул. Першотравнева, 59а, Станіслав Іванович Даньчак.

Тел. (03133) 2-22-73

До 10 травня продам 50 бджолосімей (10–14 рамок, 7–10 – закритого розплоду) або сформую 50 безщільникових пакетів (бджоли з 4–6 рамок, матка з рамкою). Відповідальність за здоров'я бджіл беру на себе до 1 серпня поточного року.

26033 Кіровоградська обл., Новомиргородський р-н, с. Котівка, В'ячеслав Іванович Зубенко.

Пропоную плідні чистопородні матки карпатської породи у червні–серпні, бджолопакети – у травні.

89600 Закарпатська обл., м. Мукачеве, вул. І. Франка, 148, кв. 82, Василь Антонович Гайдар.

Тел. (03131) 4-36-79, 5-43-75

Приймаю замовлення на реалізацію плідних карпатських бджоломаток у червні–серпні 2002 р.

81562 Львівська обл., Городоцький р-н, м. Комарно, вул. Городоцька, 32, кв. 6, Володимир Ількович Місько.

Тел. (0322) 98-23-07

Продам 20 бджолосімей у травні. Рамка українська.

23700 Вінницька обл., м. Гайсин, вул. Тувіча, 16, кв. 2, Степан Іванович Шарудак.

Продам наприкінці квітня самовивозом 5-рамкові (на даданівську рамку) відводки бджіл карпатської породи. Ціна договірна.

78200 Івано-Франківська обл., м. Коломия, вул. М. Лисенка, 26, кв. 3, Дмитро Михайлович Червінський.

Тел. (03433) 3-50-93

Пропоную креслення деревообробного верстата для виготовлення альпійських вуликів. Висока продуктивність, якість. Заадресований конверт.

Черкаська обл., Жашківський р-н, с. Житники, Василь Миколайович Висунько.

Тел. (19240) 3-62-16

Пропоную в червні-серпні плідні карпатські бджоломатки та бджолопакети у травні.

Закарпатська обл., Мукачівський р-н, смт Чинадієве, вул. П. Українки, 60, Іван Іванович Мучічка

Тел. (03131) 6-26-93

Пропоную чистопородні карпатські бджоломатки від високопродуктивних сімей.

89600 Закарпатська обл., м. Мукачеве, вул. Довбуша, 11, кв. 1, Василь Юрійович Паращинець.

Пропоную насіння лофанту анісового. Волинська обл., м. Луцьк (до запитання), Євген Леонідович Галайда.

Тел. (03026) 3-16-39

Продам бджолопакети у другій декаді травня. 41700 Сумська обл., м. Буринь, вул. Миру, 21, Григорій Федорович Фастівець.

Тел. (05454) 2-18-90 (увечері)

Продам у травні самовивозом 150 шт. 4-6-рамкових бджолопакетів. Ціна договірна, оптовому покупцеві – знижка на 10%.

87000 Донецька обл., смт Володарське, вул. Калініна, 157, В. І. Божко.

Тел. (06246) 9-04-66

Продам відводки бджіл карпатської породи. Ціна договірна, тара замовника, можливий бартер на цукор.

82151 Львівська обл., Дрогобицький р-н, с. Рихтичі, вул. Українська, 217, Роман Володимирович Сидор.

Тел. (244) 9-15-06

Продам 35-45 бджолосімей у 2002 р. або відводки у квітні-травні на рамку 450x300 мм.

20032 Черкаська обл., Христинівський р-н, с. Розсішки, вул. Пам'яті героїв, 11, Володимир Якович Демчук.

Тел. (04745) 3-23-29

Продам навесні у великій кількості щільникові пакети бджіл, бджолосімі карпатської породи. Рамка 435x300 мм, самовивіз, тара покупця.

39300 Полтавська обл., смт Нові Санжари, вул. Лісна, 1, Анатолій Григорович Каніболоцький.

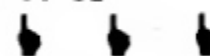
Тел. (05344) 3-31-96

Пропоную насіння фацелії пижмолистої і буркуну (рос. – донник) дворічного.

Київ-166, а. с. 190, Сергій Олегович Федоренко.

Тел. (044) 519-11-88

Городенківське товариство пасічників продасть у травні 4-6-рамкові пакети бджіл карпатської породи. Ціна договірна.

78122 Івано-Франківська обл., Городенківський р-н, с. Якубівка, Михайло Іванович Шевага.

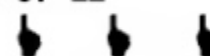
Тел. (03430) 4-32-19

Продам у квітні-травні 4-рамкові відводки бджіл карпатської породи у кількості 30 пакетів. Тара замовника Ціна договірна.

Львівська обл., м. Дрогобич, вул. І. Франка, 83, Михайло Миколайович Гладьо.

Тел. (03244) 3-97-22

Пропоную плідні матки карпатської породи у червні-серпні.

47822 Тернопільська обл., Підволочиський р-н, с. Кошлаки, Андрій Богданович Вітушинський.

Тел. (03543) 4-23-22

Пропоную чистопородні бджоломатки карпатської породи з травня-серпня. Якість гарантую.

89600 Закарпатська обл., м. Мукачеве, вул. Чернишевського, 32/40, Леонід Федорович Кочура.

Тел. (03131) 4-31-72

БУДУ ВДЯЧНИЙ

В "УП" №11 за 2001 р. вміщено інформацію п. М. Хацівського з пропозицією розмістити вулики на його садибі. Особисто також уже кілька років шукаю місце, щоб розмістити свою пасіку, але все даремно. А до пана Хацівського їхати дуже далеко. Буду вдячний "УП" за такі публікації.

В. Гурський, м. Львів, вул. Винниця, 3а, кв. 6.

Тел. 748-71-55-27

МОЇ МРІЇ

Я мріяти хочу!
Я мріями жити хочу!
Я мрію. А мрії мої
Мене покидають і лунуть
У поля, у ліси, у гаї.
Я посміхаюсь, бо мрію,
Хоч мрії мої не смішні.

Мрії мої про майбутнє –
Велике й серйозне майбутнє.
Не має страждань та жалю.
Я мрію. А мрії мої
Мене покидають і лунуть
У поля, у ліси, у гаї

Таня Сенчук, 16 років

ЧЕКАЄМО ВАШИХ ЗАМОВЛЕНЬ

Повідомляємо, що редакція має можливість реалізувати такі видання:

1. Журнал "Український пасічник"

Рік випуску журналів	Номери журналів	Ціна, грн
1991	1,2,3,4,5,6	0,20
1992	7	0,20
1993	7,8,10,11,12	0,20
1995	6,9,10	0,40
1996	2,7	0,60
1997	3,10	0,80
1998	5,6	1,00
1999	5,8,9,11,12	1,20
2000	3,4,6,7,9,10	1,50
2001	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12	2,00
2002	1	2,50

2. Журнали "Сад, город, пасіка"

Рік випуску журналів	Номери журналів	Ціна, грн
1997	1	1,00
1999	4	0,50
2000	1,3,4	1,00
2001	1,2,3,4	1,50

3. Дітям та внукам можна придбати дитячий журнал "Провідник" за 1996–1997 рр. по 20 коп. Надсилайте замовлення листами.

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74509

Р. с. КВ №766 від 26.06.94

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР М.Д. ОСТАШЕВСЬКИЙ.

СКЛАД РЕДАКЦІЇ:

І. М. ШЕЛЕНГОВИЧ (заступник головного редактора)
А. Й. ДРУЖБЯК (відп. секретар)
О.М. КОЦЮМБАС (редактор),
Д. М. ОСТАШЕВСЬКИЙ (редактор),
Л.М. ГАРБАРЧУК (літ. редактор),
В. І. МІСЬКО (кореспондент-консультант),
А.Б. БОГАЧ (комп'ютерні верстка та складання).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Л.І. Боднарчук, проф., чл.-кор. УААН; І.Г. Багрій, канд. с.-г. наук; В.А. Гайдар, канд. с.-г. наук; М.М. Гунько; М.П. Дейнека; О.Д. Комісар, канд. біол. наук; О.В. Луців, канд. с.-г. наук; В.П. Пилипенко, канд. с.-г. наук; В.П. Поліщук, проф., д-р с.-г. наук, акад. АНВШ України; Б. В. Рудка; В. П. Лисенко, канд. хім. наук; І.М. Шеленгович; Я. А. Сидоровський.

Засновники журналу "Український пасічник":
Редакція журналу, Інститут бджільництва ім. П.І. Прокіповича, Львівська державна академія ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького.

© "Український пасічник", 2002.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

79034 Львів, вул. В. Стуса, 38,
Інститут біології тварин,

Редакція журналу "Український пасічник".

Тел. (0322) 70-99-01

Факс (0322) 70-99-01 (з 10.00 до 14.00)

Редакція зберігає за собою право на скорочення і літературне редагування прийнятих до публікації текстів, не порушуючи при цьому їх змісту.

Редакція, друкуючи матеріали, не завжди поділяє позицію авторів, не повертає надісланих дописів авторам.

Листування з читачами ведеться переважно на сторінках журналу.

За достовірність опублікованих матеріалів відповідають їхні автори.

У разі передруку посилання на "Український пасічник" обов'язкове.

За рекламу відповідають рекламодавці.

Редакція журналу доводить до відома своїх читачів, що за доставку журналів передплатникам відповідають поштові відділення зв'язку.

РОЗРАХУНКОВИЙ РАХУНОК РЕДАКЦІЇ:

260064816 МФО 325570, в ЛОД АППБ

"Аваль" м. Львова, ЗКПО 04812083,

Редакція журналу "Український пасічник".

Надруковано з готових діапозитивів

на ВАТ ЛКФ „Атлас“,

79005, Львів, вул. Зелена, 20.

Підписано до друку 04. 02. 2002. Формат 70x100 1/16.

Тираж 7000 прим.

Замовлення № 39-2.

МИКОЛІ ВАСИЛЬОВИЧУ УЛЬЯНІЧУ – 65

У ювіляра потрійне свято: йому виповнилося 65 років, з них 45 – трудова діяльність. Він – член Міжнародної асоціації письменників – баталістів та мариністів і, нарешті, за заслуги в розбудові економіки та вагомий внесок у створення гідного міжнародного іміджу України його нагороджено дипломом та пам'ятною медаллю і занесено до "Золотої книги української еліти".

Трудову кар'єру Микола Ульяніч починав шахтарем. Після закінчення Донецького індустріального інституту працював робітником, майстром, директором Центральної збагачувальної фабрики, заступником директора ВО "Добропіллявугілля", директором ВО "Укрзахідвугілля". Але, як сам каже, ніколи не полишав свого захоплення – бджолярства. Втім, хоч би чим він не займався, до справи неодмінно підходив творчо: як на підприємстві, так і на пасіці запровадив чимало запатентованих винаходів.

За станом здоров'я Микола Васильович змушений був припинити виробничу діяльність, дослухатися до свого покликання і оволодіти професією журналіста.

Накопичений досвід та нові підходи до вирішення проблем у галузі бджільництва Микола Ульяніч виклав у численних статтях, він зрозумів, що має передати досвід людям. А тому став дописувачем багатьох часописів і газет. Згодом він стане відомим серед читачів, його приймуть до лав Національної спілки журналістів України. Нині Микола Ульяніч бере участь у всіх міжнародних конгресах, конференціях та симпозиумах з бджільництва, виступає на сторінках українських та іноземних видань з дописами для пасічників. А ще, переконавшись на власному досвіді в ефективності апіфітотерапії, ювіляр протягом 15 років збирав по всьому світу рецепти лікування продуктами бджільництва, яких нагромадив понад тисячу, і опублікував їх у своїй першій книжці "Лікування продуктами бджільництва", визнаною книгою року в номінації "Науково-популярна книга" на III Міжнародній виставці-ярмарку "Книжковий світ – 2001" та двічі відзначеною медалями на міжнародних конгресах з бджільництва. Після неї виходять у світ нові видання: "Сучасна пасіка в павільйоні" українською та російською мовами. Зараз готується друге видання книги "Лікування продуктами бджільництва" та п'ята книга автора про XXXVII Міжнародний конгрес з бджільництва в Південній Африці.

"Це одержима людина", – кажуть про нього ті, кому довелося спілкуватися з журналістом, письменником і почесним пасічником України. Він постійно тримає руку на пульсі сучасних досягнень у бджільництві всього світу. Його бібліотека з бджільництва налічує понад 600 найменувань книг. Миколу Васильовича Ульяніча знають і в Канаді, і в Югославії, і навіть у Південно-Африканській Республіці. Він частий гість у різних куточках нашої країни. Микола Васильович влаштовує виставки своїх товарів, виступає з лекціями, пропагує провідні національні та світові досягнення в галузі бджільництва. Тільки за минулий рік він відповів на 650 листів пасічників України.

"Співпраця з пасічниками, науковцями та освітянами збагачує мою творчість, я ж за освітою – інженер-збагачувальник", каже Микола Васильович Ульяніч. Головна мета його – економічний розвиток України, вітчизняного агропромислового комплексу, розквіт бджільництва, якому присвятив понад 30 років життя. Він натхненно працює задля того, щоб Україна посіла гідне місце у міжнародному співтоваристві як провідний виробник продукції бджільництва в світі. Творчі і організаторські здобутки М. В. Ульяніча високо оцінила держава, нагородивши невтомного працівника орденом "Знак пошани", медаллю "За доблесну працю".

Друзі, сім'я, колеги

На фото: М. В. Ульяніч та Л. М. Кравчук. "Золота книга української еліти"